

KU LEUVEN

EXAMENVRAGEN (2014-2015)

3ELICTI

RELIGIE, ZINGEVING EN
LEVENSBSCHOUWING

Auteur:

Gilles CALLEBAUT

Prof.:

F. DEPOORTERE

14 januari 2016

1 Kernbegrippen en sleutelfiguren

Identificatie

Identificatie is volgens Paul Verhaeghe één van de processen die onze identiteit bepaald. Wij worden 'onzelf' door spiegeling of *mirroring*. Dit is het normatieve karakter van de identiteit, wie we zijn, wie we zouden moeten zijn en wie we niet mogen zijn. Identificatie staat ook in verband met het Grote Verhaal, het narratief geheel dat door een ruimere groep gedeeld wordt, identificatie is dus een groepsconstructie. Hierdoor krijgen we antwoorden op existentiële vragen. Onze identiteit is niet statisch, als onze omgeving verandert verandert (onbewust) onze identiteit. Verlatingsangst is de oorzaak van onze identificatie.

Separatie

De tegenhanger (maar toch verbonden) van identificatie is de separatie. Wij willen de mogelijkheid krijgen om te kiezen en zelf andere invullingen te kiezen. Dit is volgens Paul Verhaeghe het tweede proces die onze identiteit bepaald. Separatie betekent altijd een keuze voor een andere identificatie dan het dominant narratief. Deze relatieve keuzevrijheid impliceert een bepaalde mate van verantwoordelijkheid die we dragen voor onze gemaakte keuzes. Intrusie-angst is de oorzaak van separatie, men wil streven naar autonomie. Meestal is het niet mogelijk om iets nieuws te creëren, maar je kan wel een nieuwe invulling geven.

Toumai

Dit was het eerste fossiel waarbij we zien dat het de ruggenwervel recht uit het schedelgat kwam. In tegenstelling tot de chimpansee waarbij de ruggenwervel scheef uit het schedelgat kwam. Dit is een eerste bewijs dat de mens rechtop liep. De reden van deze verandering is omdat het beste fruit zich meestal hoog in de bomen bevindt. Er kon een groot voordeel gehaald worden als je op de takken rechtop kunt staan om aan het fruit te komen, die aan de dunne takken groeit.

Lucy

De vierkante slijtage aan de enkels bij Lucy (*Australopithecus*) waren een eerste indicatie van een nieuwe rechtop-lopende soort, vermits open een ruiten slijtage aan de enkels vertonen. Dit komt omdat apen hun voeten soms onder een scherpe hoek plaatsen tijdens het klimmen, waardoor al het gewicht op hun enkels komt.

Nariokotome Boy

De Nariokotome Boy (*Homo Erectus*) had zeer lange benen, lagere en bredere schouders, met andere woorden: een lichaam dat gebouwd is om rechtop te lopen. Het skelet had sporen van een speciaal ligament aan het hoofd, het "nekband"-ligament. Dit ligament zorgde voor dat het hoofd niet naar voor viel tijdens het lopen. We kunnen lopen dankzij onze armen, evenwicht bewaren, en smallere heupen. Waarbij ons hoofd voortdurend naar voor wil vallen. Via een speciaal ligament (dat we zien bij Nariokotome Boy) is ons hoofd verbonden met onze armen waardoor ons hoofd niet naar voor valt tijdens het lopen.

Encefalisatiequotiënt

Het encefalisatiequotiënt is de verhouding tussen hersen- en lichaamsvolume (brain-to body ratio). De meer algemene term encefalisatie kan omschreven worden als de toename van het hersenvolume tijdens de evolutie. Het EQ is namelijk strikt genomen geen quotiënt (zoals het IQ), maar een getal dat aangeeft in hoeverre het hersenvolume afwijkt van een voorspelde waarde.

EQ = 1 hersenen in proportie met het lichaam

EQ > 1 hersenen groter dan verwacht op basis van lichaamsgrootte

EQ >> 1 (wij)

Meer informatie:

Er is veel discussie geweest over de vraag in hoeverre het hersenvolume bepalend is voor de intelligentie of complexiteit van het gedrag van mensen en dieren. Grotere longen kunnen immers meer zuurstof absorberen, en grotere magen meer voedsel verteren. Betekent meer hersenen dan ook meer intelligentie? Het blijkt nu dat het hersenvolume als zodanig geen kritische factor is. Een koe of paard is immers niet intelligenter dan een resusaap. Van groter belang lijkt de verhouding tussen het volume van de hersenen en dat van het lichaam.

Neolithische revolutie

De neolithische revolutie was de eerste landbouwrevolutie en vormde de overgang van een samenleving van jager-verzamelaars met een rondtrekkend bestaan naar een samenleving van mensen die in nederzettingen woonden (sedentarisme) en aan landbouw en veeteelt deden. Ook begon men voorraden aan te leggen voor slechtere tijden. Deze revolutie vond plaats in meerdere streken op de wereld en onafhankelijk van elkaar. Veelal verliep deze overgang zo geleidelijk over een langere periode dat men in die gevallen liever van een neolithische evolutie spreekt.

Eudaimonia

Het Griekse woord *Eudaimonia*, dat geluk of gelukzaligheid betekent is het einddoel in Aristoteles' deugdethiek. Dit is een bepaald gevoel van gelukzaligheid dat bereikt kan worden door verstandig te kiezen (*phronesis*) hoe te handelen. Deze verstandige keuze komt volgens Aristoteles overeen met het midden (*mesotes*) tussen twee uitersten. Deze verstandige keuzes tezamen met een bepaalde fysieke uitmuntendheid konden dan leiden tot het gevoel *eudaimonia*.

Detraditionalisering

Detraditionalisering is een onderdeel van een tweevoudig proces bij individualisering. Dit proces is de overgang naar een "keuze-biografie". Detraditionalisering is de relativering van alle traditionele normen en waarden, collectief gedragen opvattingen. Alledaagse handelingen en omgangsvormen verliezen hun dwingend karakter.

Dit wilt niet zeggen dat tradities verdwijnen, maar eerder dat ze als mogelijkheid worden beschouwt i.p.v. als sociaal dwingende opties.

Keuzebiografie

Een keuzebiografie impliceert dat een levensloop niet alleen het resultaat is van voorgeschreven grenzen, ordeningen, regels en mogelijke rollen, maar ook van voorkeuren en prioriteiten die het individu zelf stelt en waarvoor het individu ook zelf verantwoordelijkheid draagt en behoort te dragen. Deze overgang is ten gevolge van detraditionalisering en emancipatie (vrijmaking). Onder emancipatie verstaan we het volgende; Er liggen voor elke individu in de wereld vele mogelijkheden open en het individu kan in principe zelf kiezen welke het wil benutten - dit uiteraard wel binnen bepaalde grenzen. We hebben zelf de keuze hoe ons leven te gaan invullen: keuze van studie, beroep, woonplaats, partner,

Radicale pluraliteit

Een plurale samenleving is een samenleving die bestaat uit groepen die etnisch, radicaal of cultureel sterk verschillen en grotendeels gescheiden leven, maar economisch en politiek wel verbonden zijn.

Individualisering resulteert in pluralisering. Doordat voorgegeven sjablonen minder dwingend worden, doen en denken mensen minder hetzelfde, er zijn vele opvattingen, levenswijzen, modestijlen, enz. We worden namelijk geconfronteerd met een veelheid aan opvattingen over mens, maatschappij en wereld, een veelheid die niet zomaar te verzoenen is en die ons sterk confronteert met onverzoendheid en onverzoenbaarheid (en dus ook met andersheid, alteriteit, dat wat niet in mijn verhaal, in mijn visie, past).

De toenemende culturele heterogeniteit biedt ene veelheid aan subculturen. Er is een vorm van verbrokkeling en fragmentatie, waar vroeger consensus was en continuïteit, zien we nu versplintering en het uiteenspatten van wat vroeger eenheid was. Het is het einde van de grote verhalen, er zijn geen overkoepelende structuren meer, niemand heeft nog een allesomvattend principe waaraan alles vastgeknoopt kan worden. Door onze ingewikkelde huidige context kan er geen verhaal meer gevormd worden dat alles kan samenhouden.

Lieven Boeve maakt van “radicale pluraliteit” zelfs “de basiskarakter van onze tijd”.

“Fundamenteel voor de postmoderniteit is de basiservaring dat een zelfde gegeven met evenveel recht vanuit volledig onderscheiden perspectieven kan beschouwd worden. Hierbij heeft elk gezichtspunt waarde op zich, ook al tonen ze zich onderling weinig compatibel, en vaak zelfs conflictueus. Het universeel eenheidsperspectief is niet meer; de grote verhalen hebben afgedaan. Deze basiservaring van de postmoderne tijd doet zich voor in heel diverse gebieden van de menselijke leefwereld, zowel in literatuur, architectuur, sculptuur en schilderkunst, als in cultuur- en wetenschapsfilosofie, economie en politiek. In elk van deze gebieden duikt een veelheid aan vaak niet met elkaar te verzoenen perspectieven, taalspelen, werk- en denkwijzen op. Deze pluraliteit zet zich door als vooronderstelling van alle denken en handelen, wat onmiddellijk impliceert dat niemand nog zomaar kan beweren de waarheid in pacht te hebben. Het postmoderne kritische bewustzijn verzet zich principieel tegen elke opgeëiste hegemonie. Elke universalistische pretentie wordt kritisch ontmaskerd als een verabsoluteerd particulier gezichtspunt ”

Het ideaal van de romantische liefde

In de 19de eeuw wordt afgestapt van de gedachte dat de liefde een economische bezigheid is. De liefde gaat vanaf dan over "de ander graag zien". Het gevolg is dat de relationele man/vrouw verhouding veel brozer geworden is. De relaties zijn veel intenser, maar ook veel instabieler. Zodra één van de twee het niet meer ziet zitten, eindigt de relatie. Het ideaal van de romantische liefde is dus de voorstelling van de 'ideale' liefde, deze wordt typisch ook getoond in romcom's.

Wegwerp cultuur

De wegwerpcultuur houdt in dat alles gemaakt wordt, niet met het oog op duurzaamheid, maar met het oog op consumptie. Iets wordt gemaakt zodanig dat de consument het kan consumeren, waarna het het einde van zijn levensduur bereikt, om weggeworpen en vervangen te worden. Vaak is het zo dat duurzaam produceren wel mogelijk is, maar niet gewenst wegens minder winst. De technologie zorgt er ook voor dat de industriële productie steeds sneller gaat, wat de wegwerpcultuur in de hand werkt en de levensduur van de producten nog verlaagt. "Want wie wil nu met een vijf jaar oude smartphone rondlopen?"

Hedonisme

In de filosofie is het hedonisme de leer binnen de ethiek die stelt dat genot (in algemene zin) het hoogste goed is. Het woord hedonisme is afgeleid uit het Grieks. Hèdonè wat "genot" betekent. Een belangrijke vraag binnen deze filosofie is wat het meeste genot geeft. Hierbij moeten ook de eventuele nadelen van het betreffende genot in beschouwing genomen worden.

Dit gedachtengoed wordt de dag van vandaag sterk in de hand gewerkt door de economisch-consumentalistische realiteit. "Gij zult genieten" is het gebod dat alle andere vervangt.

Ervaringshonger

Er heerst een toenemende ervaringshonger. De postmoderne mens wil (en moet!) beleven, ervaren, genieten, plezier maken, voelen dat hij/zij leeft (= de "genotscultuur" of "kickcultuur"). Kan de postmoderne mens nog verlangen? Of moet het allemaal "nu" en "onmiddellijk"? De postmoderne mens is altijd op zoek naar het nieuwe, datgene dat hij/zij nog niet meegemaakt heeft (en dat moet steeds straffer en specialer zijn). De postmoderne mens verdraagt het gewone, het banale, het alledaagse maar moeilijk. Dit is één van de besluiten van DW, "We vertonen allemaal kenmerken van impulsiviteit" (= stelling 4).

Kick

Mensen in de hedendaagse maatschappij zijn steeds opzoek naar kicks. Hierbij streven ze naar onmiddellijke identiteit. Dit zoeken ze eigenmachtig. Het zoeken van adrenalinevolle acties is volkomen vrijblijvend maar wordt toch steeds meer herhaald en dat telkens in hogere, zwaardere mate. Dit allemaal in tegenstelling tot alteriteitservaringen, zie alteriteitservaringen op pagina 11.

Wat leert de kick over de postmoderne mens? Een kick stelt het onzekere ‘ik’ in staat zichzelf momentaan te bevestigen: “ik ben hier”, “ik besta”, “ik leef echt”, “ik ga niet op in de vormeloze massa”, “ik ben een individu”. Een echte ervaring is problematisch geworden door het wegvallen van integrerende verhalen, die in staat stellen ervaringen te duiden en een plaats te geven. Het streven naar kicks is de keerzijde van het menselijk verlangen naar identiteit, zin, geluk.

Lichaamscultuur

Het lichaam wordt getraind, versierd, veranderd om erbij te horen & uit te drukken wie men is/wil zijn (fitness en bodybuilding, tatoeages en piercings, plastische chirurgie en esthetische operaties) Visie van De Wachter: onze doorgedreven lichaamscultuur brengt ons dicht bij of zelfs over de grens van de automutilatie, dit is stelling 5: ”zelfdestructie is een kenmerk van onze samenleving”.

Hyecultuur

”Sommige spontane emotionele reacties lijken gedissocieerde hypes: bepaalde gebeurtenissen worden enorm uitvergroot, en even snel als ze gekomen zijn, lijken ze ook weer verdwenen.”

”De media bepalen de werkelijkheid, de ‘waarheid’ in onze cultuur lijkt meer en meer een constructie van de media- (en de reclame)wereld.” Plots ontstaan er hypes, een hypecultuur.

Mediatisering

”De media bepalen de werkelijkheid, de ‘waarheid’ in onze cultuur lijkt meer en meer een constructie van de media- (en de reclame)wereld.” Plots ontstaan er hypes, een hypecultuur.

“We hebben een on/off-relatie met dergelijke gebeurtenissen, los van de vraag of ze van impact zijn op het bestaan of niet. Niet de omvang van de gebeurtenissen zelf, maar de ruimte die de media eraan geven, bepaalt de grote van de impact die ze hebben op het bestaan”.

Neoliberalisme (niet in lijst)

Neoliberalisme was oorspronkelijk het streven naar een gereguleerde markt, waarbij marktinvloeden gecombineerd worden met overheidsinvloeden. Hiermee onderscheidde het neoliberalisme zich van het klassiek-liberalisme dat minimale overheidsinvloed beoogt en het socialisme dat méér overheidsinvloed nastreeft. Oorspronkelijk werd het neoliberalisme derhalve geplaatst tussen het socialisme en het klassiek-liberalisme.

Economisering

In steeds meer domeinen gedragen mensen zich als consumenten (die shoppen) en worden ze benaderd als cliënten (klant is koning) door leveranciers die hun product zo goed mogelijk in de markt proberen te plaatsen (door het zo aantrekkelijk mogelijk voor te stellen). Een voorbeeld hiervan is het onderwijs. Dit gaat samen met een nieuw groot verhaal,

een nieuwe ideologie, een nieuw, dwingend narratief : het neoliberalisme. Deze economisering leidt tot ontkrachting van de veelheid en het vindt een objectieve bondgenoot in pluralisering.

Vermarketing

In steeds meer domeinen gedragen mensen zich als consumenten (die shoppen) en worden ze benaderd als cliënten (klant is koning) door leveranciers die hun product zo goed mogelijk in de markt proberen te plaatsen (door het zo aantrekkelijk mogelijk voor te stellen). Een voorbeeld hiervan is het onderwijs. Dit gaat samen met een nieuw groot verhaal, een nieuwe ideologie, een nieuw, dwingend narratief : het neoliberalisme. Deze economisering leidt tot ontkrachting van de veelheid en het vindt een objectieve bondgenoot in pluralisering.

Rank and Yank

De manier om die zogenaamde efficiëntie te bereiken, is het installeren van concurrentie tussen werknemers, en – ruimer – tussen mensen in het algemeen. Dit is het Rank and Yank systeem zoals het ingevoerd werd door het Amerikaanse Enron-bedrijf: evalueer alle werknemers op hun productiviteit, vergelijk ze onderling, en ontsla jaarlijks de twintig procent laagst scorende nadat je ze eerst belachelijk gemaakt hebt. De effecten van een dergelijke Human Resources Management worden zeer snel voelbaar: de collegialiteit verdwijnt, het sociaal wantrouwen en de angst stijgen, en zo ongeveer iedereen begint te frauderen.

Loonspanning

Loonspanning is het onderscheid tussen de hoogste en laagste inkomens. Een neoliberale maatschappij doet de loonspanning sterk stijgen.

Crowding out

Crowding out is een fenomeen dat opkomt als de staat meer in de markt tussenkomt, zich gaat moeien. Dit kan gevolgen hebben op de rest van markt, op zowel aanbod als vraag.

Of algemener, *Crowding out* is een empirisch onderbouwd fenomeen dat stelt dat intrinsieke motivatie verdwijnen door het gebruik van extrinsieke incentives¹ zoals geldelijke beloningen of boetes. Zo zal de zoon die op een bepaald moment betaald wordt om het gras af te rijden de waarde van de handeling niet meer inzien en voor zijn ouder het weten, zelfs zijn kamer niet meer gaat opruimen zonder dat hij ervoor betaald wordt.

Empathie

Het zichzelf kunnen verplaatsen in anderen draagt bij tot het kunnen begrijpen van emoties van anderen en tot de communicatie met je medemens. Zonder empathie praat je langs elkaar heen of ontstaan er meningsverschillen. Empathie steunt ook op een goed 'lezen' of verstaan van verbale en non-verbale communicatieboodschappen van anderen. Empathie is niet hetzelfde als altruïsme. Empathie is een gevoel of beleving die automatisch wordt opgeroepen, en kan een voedingsbodem zijn voor altruïstisch gedrag, zoals

¹incentives is hetgeen wat je motiveert

het bieden van een helpende hand. Maar altruïsme blijft een kwestie van een keuzeprocess. Empathie omvat zowel een cognitieve (het vermogen om gevoelens te begrijpen en te delen) als een affectieve (bijvoorbeeld het geeuwreflex of troosten) component.

De zuilen van de moraliteit

”Dit zijn de zuilen van moraliteit. Als je iemand vraagt: ”Waarop is moraliteit gebaseerd?”, komen altijd deze twee factoren naar voren. Eén is wederkerigheid, met daaraan gekoppeld een notie van rechtvaardigheid. De andere is empathie en compassie. Menselijke moraliteit is meer dan dit, maar als je deze twee pijlers weghaalt, blijft er denk ik niet veel over. Ze zijn dus absoluut essentieel.” – Frans De Waal

Empathie heeft twee delen:

1. Een cognitief deel
Dit is het vermogen om gevoelens van een ander te begrijpen en te delen, het vermogen om iemands perspectief aan te nemen.
2. Een emotioneel deel (synchronisatie)
Bijvoorbeeld troosten, geeuwreflex.

De Baal Sjem Tov

Ba'al Sjem Tov of 'Heer van de goede Naam' was een poolse rabijn en oprichter van het chassidische jodendom.

De rabijn heeft onbewust en ongewild een wet van de Thora overtreden. Hierdoor kreeg hij in zijn droom te zien dat hem het paradijs werd geweigerd. In tegenstelling tot men zal denken was hij blij met deze ontkenning. ”Vanaf vandaag kan ik eindelijk mijn Heer dienen omwille van Hemzelf, en niet omwille van een beloning in het hiernamaals. Vanaf nu kan ik de Thora, Gods Wet, volbrengen, zonder enige hoop op beloning of wat dan ook!”

Op deze manier staat niet de 'zin' van zijn leven centraal, maar het gaat om God en zijn Wil, uitgedrukt in zijn Wet, en dus om de gerichtheid op de Andere en om het doen van het goede, zonder dat dit berust op enige wederkerigheid.

Dubbelgebod van de liefde

Het eerste gebod van de Thora: ”Gij zult de Heer uw God beminnen met geheel uw hart en met geheel uw ziel, met al u krachten en geheel uw verstand; en uw naaste gelijk uzelf.”

Verantwoordelijkheid in de eerste persoon

Hierbij ben 'ik-zelf' zowel het vertrekpunt als het voorwerp of doel van de verantwoordelijkheid. Ik moet de zorg voor mezelf opnemen en werk maken van een "zin-vol" en gelukkig bestaan. Mijn bestaan is niet enkel een feit, maar een taak, een opdracht. Ik ben aansprakelijk voor mijn bestaan en kan er dus ook ter verantwoording voor geroepen worden. "Zijnsponing", "zijnsinspanning", "inspanning om te zijn".

Gevolg van de menselijke eindigheid: De mens is een wezen van tekort en onvolmaaktheid, sterfelijk, behoeftig, kwetsbaar. De mens moet zich daarom inspannen om

zich te handhaven in het bestaan (*struggle for life*). Het betreft hier een “natuurlijk” en positief egocentrisme, een gezonde zelfliefde: een gezond “ik” kan niet anders dan om zichzelf en zijn eigen bestaan bekommerd zijn. Net zoals Abraham om zichzelf bekommerd was toen hij bang was om vermoord te worden door de Egyptenaren wanneer ze hadden ontdekt dat Sarah zijn vrouw was.

Voorwaarde voor verantwoordelijkheid in de eerste persoon is **vrijheid**. Het tegendeel van deze vrijheid is verslaving en obsessionele afhankelijkheid. Verlossing is genezing van de vrijheid, zodat iemand (opnieuw) vanuit zichzelf kan beslissen en handelen. Een specifieke vorm van fout en schuld: mislukking, het tekortschieten tegenover zichzelf.

Verantwoordelijkheid in de tweede persoon

De verantwoordelijkheid voor de ander die mij overvalt omdat een noodlijdende ander ongevraagd op mijn pad verschijnt en door zijn nood mij stilzwijgend voor hem verantwoordelijk stelt. De verschijning van de ander op mijn pad roept weerstand op. In het verhaal zien we dat in de figuur van de priester en de leviet (ze lopen in een wijde boog om de uitgeschudde man heen). Fundament van de verantwoordelijkheid in de tweede persoon is mijn **raakbaarheid** voor de (lijdende) **ander**. Mijn lichaam, dat door zijn kwetsbaarheid gevoelig is voor wat een andere mens aangedaan wordt. Het gaat niet enkel om mijn lichamelijke, maar ook om die van de ander. Het verschijnen van de ander dwingt mij tot een keuze: een keuze die niet te ontlopen is, geen twee gelijkwaardige opties. De ander verschijnt als appel... maar tegelijk ook als imperatief: “Dood mij niet” (“Doden” niet uitsluitend in de strikte zin).

Tegelijk kan de ander niets forceren, niets afdwingen; de ander kan slechts oproepen, appelleren, smeken. Dit is waarom mijn vrijheid behouden blijft: ik heb dan wel geen “vrijheid van initiatief” (de ander overvalt mij), maar ik behoud mijn “vrijheid van antwoord”. De verantwoordelijkheid in de tweede persoon wordt mij aangedaan (door de ander die verschijnt) en ik moet antwoorden (ik moet een keuze maken), maar ik ben wel vrij om die verantwoordelijkheid al dan niet op te nemen (ik kan ze ook afwijzen – ook al betekent dat een keuze voor het kwade en tegen het goede, zie infra). Er wordt een nieuwe vorm van schuld, fout en kwaad waarbij als ik weiger de mij aangedane verantwoordelijkheid op te nemen, dan sticht ik ethisch kwade en is er sprake van reële schuld.

Heteronomie

Komt van het Griekse heteros(andere) en nomos(wet). Heteronomie is een eigenschap waarbij men de leefregels van anderen gaat volgen i.p.v. die bij zichzelf te vinden. De wil is hier niet van toepassing, de regels worden niet meer zelf bepaald maar zijn van een vreemde invloed.

De verschijning van de ander gaat ana mijn initiatief, mijn vrije keuze vooraf. De verschijning van de ander is een onaangename “orde-verstoring”, een dwarsbomen van de eigen zijnsponing.

Barmhartigheid

Barmhartigheid is opgenomen verantwoordelijkheid in de tweede persoon: Zich toewijden aan het welzijn van de ander. De ander in zijn lijden en sterven niet alleen laten. Gratuïteit, volstreckte asymmetrie of niet-wederkerigheid. Het is een in principe eindeloze beweging van steeds meer toewijding en inzet (dit roept uiteraard de vraag op naar de grenzen van de barmhartigheid). Het is niet louter spiritueel, maar door en door aards en economisch: een ethische herijking van de zelfontplooiing plus eigen vermogen als mogelijks-voorwaarde van barmhartigheid.

Verantwoordelijkheid in de derde persoon

”De derden” is de afwezige, verwijderde anderen (verwijderd in de ruimte en in de tijd). De derde is niet de unieke, onherleidbare ander die mij door zijn aanwezig gelaat opvoert om 'jij' te zeggen. Maar hij of zij is diegene die ergens elders vandaan komt, degene die uit mijn vizier is verdwenen of buiten mijn blikveld ligt. Kortom, de derde is de hele mensheid, hier en daar, nu en morgen. Helemaal ingaan op het appel van één noodlijdende ander is onrecht doen aan de derden. Want door enkel te luisteren naar de nood of het probleem van de éne, unieke anders, luister ik niet naar het verhaal van de onzichtbaren, met wie die ander nochtans ook in relatie staat. Dit is de tragiek van de goedheid, het onvermijdelijke geweld en onrecht van de goedheid leidt tot het feit dat de verantwoordelijkheid in de tweede persoon moet begrensd worden door de verantwoordelijkheid in de derde persoon, d.w.z. door de rechtvaardigheid.

3m-verantwoordelijkheid

De 3m-verantwoordelijkheid is de verantwoordelijkheid voor de mens, maatschappij en milieu.

1. Mens

”Ingenieurs hebben een verantwoordelijkheid voor de [individuele] gebruikers van techniek en voor hen die de gevolgen van techniek ondervinden.”

2. Maatschappij

”de invloed van techniek op sociale structuren: op relaties tussen mensen”

3. Milieu

”Techniek heeft invloed op het milieu, doordat producten grond- en hulpstoffen nodig hebben. Het milieu ondervindt hier – vaak negatieve – gevolgen van.”

De verantwoordelijkheid als ingenieur (en bij uitbreiding de mens) voor de mens, de maatschappij en het milieu. Ingenieurs hebben een verantwoordelijkheid voor de gebruikers van techniek en zij die gevolgen van die techniek kunnen ondervinden, alsook de gevolgen die techniek op maatschappelijk en ecologisch vlak veroorzaakt.

Antropocentrisme

Antropocentrisme is één van de strategieën om te verklaren/rechtvaardigen dat de mens een verantwoordelijkheid heeft op het milieu.

Verantwoordelijkheid voor het milieu is een afgeleide verantwoordelijkheid; volgt uit en is secundair ten aanzien van onze verantwoordelijkheid voor mens en maatschappij.

Het milieu heeft slechts instrumentele waarde, d.w.z. waarde in functie van de mens en slechts in de mate het nuttig is voor de mens. Milieubescherming is een vorm van welbegrepen eigenbelang (we moet het milieu bewaren om de toekomst van de mens op de planeet te garanderen).

Bio- of ecocentrisme

Een tweede strategieën om te verklaren/rechtvaardigen dat de mens een verantwoordelijkheid heeft op het milieu is bio- of ecocentrisme.

Verantwoordelijkheid voor het milieu is een primaire verantwoordelijkheid; naast en vaak in conflict met de verantwoordelijkheid voor mens en maatschappij. Het milieu bezit intrinsieke waarde. M.a.w. de waarde van het milieu staat los van zijn nut voor mens. Het milieu moet om zichzelf beschermd worden, niet in functie van de mensheid en (radicaal doorgedacht) zou het waarschijnlijk beter zijn voor het milieu mocht de mensheid van de planeet verdwijnen.

Intergenerationele rechtvaardigheid

Intergenerationele rechtvaardigheid is de eerste vorm van rechtvaardigheid van duurzaamheid.

De rechtvaardige verdeling van de natuurlijke hulpbronnen en materiële welvaart tussen onze generatie en toekomstige generaties. Dit is, tussen wij en zij die van ons verwijderd zijn in de tijd. Men kan zo duurzaamheid in de tijd voorzien.

Intragenerationele rechtvaardigheid

Intragenerationele rechtvaardigheid is de tweede vorm van rechtvaardigheid van duurzaamheid.

De rechtvaardige verdeling van de natuurlijke hulpbronnen en materiële welvaart binnen onze generatie. Dit is, tussen wij en die van ons verwijderd zijn in de ruimte. Men kan zo gelijkheid in de ruimte nastreven.

Het stand-stillbeginsel

We mogen het milieu niet slechter doorgeven aan de volgende generatie dan dat we het zelf gekregen hebben. We mogen Geen “milieuleningen” afsluiten, geen problemen creëren die we doorschuiven op de volgende generatie. Dit met als doel de komende generaties te voorzien in hun behoeftes.

Milieugebruiksruimte

Milieugebruiksruimte is een eerste operatie om te voldoen aan het stand-stillbeginsel. Milieugebruiksruimte is de mogelijkheden die natuur en milieu bieden aan de maatschappij zonder afbreuk te doen aan toekomstige gebruiksmogelijkheden. De milieugebruiksruimte (MGR) moet worden gedeeld met andere soorten, toekomstige generaties en met andere mensen binnen onze generatie. Met andere woorden, het is de ruimte van het milieu die beschikbaar is voor de mens (zonder daarvoor de behoeften van andere soorten of van toekomstige generaties op te offeren).

Dit is problematisch omdat je de precieze impact op het milieu maar te laat vaststelt.

Vorzorgsprincipe

Het voorzorgsprincipe is een tweede operatie om te voldoen aan het stand-stillbeginsel. “Wanneer de dreiging bestaat van ernstige of onomkeerbare schade, moet een gebrek aan volledige wetenschappelijke zekerheid niet als reden worden gebruikt om kosteneffectieve maatregelen ter voorkoming van milieuverslechtering uit te stellen”

In andere woorden: Als er een ingreep plaatsvindt of plaats gaat vinden waarvoor sterke aanwijzingen bestaan dat deze ernstige effecten heeft op het milieu, moeten maatregelen volgen ook al is er nog sprake van wetenschappelijke onzekerheid.

Dit is eveneens problematisch, want het lijkt te veel te verbieden, je kan nooit sluitend bewijzen dat iets niet schadelijk is.

Alteriteitservaring

Alteriteitservaringen zijn ervaringen van andersheid die onze identiteit in vraag stellen: “Dit ben ik niet!”, “Dit ontsnapt mij, gaat mij te boven!”, “Hier stoot ik op de grens van mijn begrip, mijn aanvoelen”. Het andere overkomt ons, breekt binnen, stelt ons eigen verhaal en onze zekerheden in vraag. Andersheid wordt als onherleidbaar anders ervaren, dit is de ervaring dat het niet klopt, dat we geen heer en meester zijn van de situatie. Deze ervaring komt zowel collectief als persoonlijk, zowel negatief als positief voor.

Deze ervaringen overvallen ons ongewild, ongevraagd en onverwacht. Het is een vreemdheid die niet zomaar in het eigen verhaal te vatten is. Alteriteitservaringen zetten aan tot herpositionering (een vernieuwende identiteit) en tot actie, je kan dit niet zomaar negeren.

De "list" waarvan sprake in Schindler's List

'Schindler's List' was de lijst die Oskar Schindler tijdens WOII samenstelde, om de veilige overplaatsing van de Joden onder zijn gezag te garanderen. In deze lijst stonden de namen van de Joden die hij had 'opgekocht' om ze zo van de gaskamers te besparen.

Fragmentatie

Fragmentatie is een absolute discontinuïteit tussen publieke sfeer en privésfeer, tussen beroep en het privéleven.

Het is een kenmerk van de moderne samenleving (arbeidsdeling, specialisatie). We zien enkel de taak waar we zelf voor verantwoordelijk zijn en die we zo goed mogelijk proberen uit te voeren. Bijvoorbeeld: In een fabriek krijgt elke arbeider zijn eigen taak, en de verantwoordelijkheid voor die taak. Dit kan er makkelijk toe leiden dat niemand zich verantwoordelijk voelt (voor het geheel).

Fragmentatie is als zodanig niet slecht, maar toch wordt het kwaad hierdoor mogelijk.

Ontpersoonlijking

Ontpersoonlijking is de transformatie van mensen tot niet-mensen. De nazi's beschikten over een aantal technieken tot onpersoonlijking. Hierdoor werd de menselijkheid van de ander vergeten en neutraliseerden ze het appèl van de ander. De daders werden ook ge-depersonaliseerd tijdens WOII.

2 Synthesevragen

Schets de rode draad van het argument dat we doorheen de ganse cursus ontwikkeld hebben.

Wat is identiteit Identiteit is volgens Paul Verhaege een samenwerking tussen separatie en identificatie (*mirroring*). Identiteit heeft een biologisch-evolutionair fundament. Het fundament is onderbouwd uit sociale verhoudingen, democratie (we zijn een hiërarchische soort) en vertonen twee gedragsclusters, nl. clusters die solidariteit of egoïsme als kenmerken heeft.

Wie of wat is de mens Om te kunnen discussiëren, na te denken over de mens moeten we de evolutietheorie en de impact van de mens bekijken. Door het rechtop lopen konden we techniek ontwikkelen (waarbij de taal ontstond). De mens kreeg een grote hersencapaciteit door de nood aan complexe mentale flexibiliteit (door de veranderde leefomgeving) en het eten van gekookt voedsel. Hierdoor begonnen we sociale contacten te leggen, te verbeelden, imiteren, taal te ontwikkelen... met als doel zijn leefomgeving te veranderen.

De hedendaagse maatschappij De Wachter pleit voor een beetje ongelukkig te zijn. Onze identiteit is gekwetst gehecht, onze identiteit is onze brilmontuur, onze look, ... beïnvloed door onze economische situatie en hypes.

We zijn allemaal Borderline individuen. We kennen allemaal een zekere verlatingsangst, ondervinden intense en onstabiele relaties, worden geconfronteerd met de vragen "Wie zijn we?" en "Wat doen we hier?" (onbeantwoorde existentiële vragen), vertonen impulsiviteit (vooral onder de vorm van kicks), zelfdestructie (onder de vorm van de hedendaagse lichaamscultuur), zijn affectlabiel waarbij de identiteitsconstructie een oppervlaktestructuur wordt, voelen zinloosheid en leegte, hebben een onaangepast agressieregulatie en vertonen dissociatiesymptomen door de hypecultuur en massahysterie.

De hedendaagse maatschappij wordt door Paul Verhaege bestempeld als een Neoliberalistische maatschappij. Het Neoliberalisme legt een "struggle for life" op waarbij egoïsme als de hoogste vorm van rationalisme wordt beschouwd. De schuld die we voelden bij het egoïstisch handelen wordt hierdoor weggenomen, we krijgen echter een ander schuldgevoel: "Ik ben een loser, en ik heb dit enkel aan mezelf te danken". We voelen ons ook machteloos door het verdwijnen van autonomie en aansprakelijkheid. Het Neoliberalisme heeft ook drastische ecologische effecten.

Kwetsbaar geluk We verkrijgen een gelukzalig gevoel door aan het appèl van de Ander tegemoet te komen. In tegenstelling tot wat vorige hoofdstukken suggereerden wil Frans De Waal empathie naar voor schuiven als het evolutionaire voordeel bij uitstek. Empathie is ook het evolutionair fundament van altruïsme.

Het begrip naastenliefde (verantwoordelijkheid in de tweede persoon) wordt geïllustreerd door het verhaal van de barmhartige Samaritaan. Het verhaal van Abraham en Sara illustreren dan weer de verantwoordelijkheid in de eerste en derde persoon. De verantwoordelijkheid in de derde persoon wordt ook genomen bij de Brundtland-definitie, en bij het verzorgingsprincipe.

Alteriteitservaringen (zoals gezien bij Schindler's list) zijn ervaringen van andersheid die onze identiteit in vraag stellen.

In tegenstelling tot wat velen denken, zit het kwaad in elk van ons, de banaliteit van het kwaad. Men kan niet de verpersoonlijking zijn van het kwade. Het kwade zit in de

dagelijkse ondeugden onder de vorm van fragmentatie, ontpersoonlijking en machtswel-lust.

Geef de mijlpalen in de evolutie van de mens en leg uit hoe ze samenhangen.

1. Rechtop beginnen lopen
2. Toenemend gebruik van werktuigen en techniek
3. Veranderende lichamen in functie van veranderende omstandigheden
4. Grotere en complexere hersenen
5. Ingewikkelder sociaal leven
6. Gebruik van taal en symbolen
7. Toenemende impact op de omgeving

Rechtop lopen

Enkel mensen lopen gebruikelijk rechtop, andere mensapen kunnen dit ook, maar dat is niet hun standaard manier van lopen.

Voordelen Makkelijker om vruchten te plukken van laaghangende takken. Handen vrij voor het dragen van voedsel, werktuigen en baby's. Een meer imiterende verschijning. In staat om grotere afstanden af te leggen.

Nadelen Rugpijn en andere klachten verbonden met rechtop lopen (komt bij de moderne mens vaak voor)

Vermits we onze handen vrij kregen begon de ontwikkeling van werktuigen.

Gebruik van werktuigen

Niet-menselijke primaten maken werktuigen als einddoel, wij maken werktuigen om werktuigen te kunnen maken. Hierdoor kregen we controle over vuur wat een grote inpakt had op ons dieet.

Door de controle van vuur waren we in staat om grotere en complexere hersenen te ontwikkelen.

Veranderde lichamen

(zie zeker verderop, bespreking geschiedenis van hoe we zijn beginnen lopen) Hoe onze lichamen eruit zien, hangt grotendeels van het klimaat af waarin we leven.

We kregen grotere en complexe hersenen om zo een mentale flexibiliteit te kunnen ontwikkelen om aan onze veranderende omgeving te kunnen voorzien.

Grotere en complexe hersenen

- Toename van het EQ
- Hersenen werden anders georganiseerd
- Toename van de hersengedeeltes behorende bij het horen en sociaal gedrag en verkleining van het hersengedeelte van het zicht

Voordelen Snelle info opslag en verwerking en oplossen van zeer complexe problemen

Nadelen Consumeert veel energie (20% in rust van het totale energieverbruik) Grotere hoofden, met moeilijkere bevallingen ten gevolge Oplossing: langere periode van postnatale groei van de hersenen waardoor we een langere kindertijd (zorg) nodig hebben.

Door onze complexe hersenen en ons veranderend lichaam konden we techniek uitbouwen waarbij de taal en ons sociaal leven een cruciale rol speelden. Alsook het vuur wordt als stimulans gezien van het sociaal leven.

Ingewikkeld sociaal leven

Enkel wij kunnen rijke en complexe vormen van taal gebruiken om ideeën en dergelijke uit te drukken. We begraven onze overledenen, hierdoor gaat de identiteit na de dood ook verder. We kregen het vermogen om symbolisch te denken, waardoor er een bloei van taal en cultuur ontstond.

De mens verandert zijn leefomgeving ingrijpend

De neolithische (r)evolutie: Begin domesticatie van dieren en planten en overgang van nomadische naar sedentaire levenswijze waarbij de eerste steden ontstonden.

Hierdoor waren we niet meer afhankelijk van de jacht en maakte we ons minder zorgen over het eten.

Tijdens de lessen hebben we het proces van individualisering gebruikt als leessleutel om de hedendaagse samenleving te begrijpen. Bespreek dit proces. Wat houdt het in? Welke oorzaken heeft het en welke gevolgen voor onszelf als individu en voor onze relaties?

Het naoorlogse individualiseringsproces bezit een dubbel gezicht. Vooreerst behelst het een ingrijpende 'de-traditionalisering' van de leefwereld. Aan deze 'vrijmakingsdimensie' beantwoordt een relatief sterk toegenomen individuele beslissingsvrijheid inzake waarden, normen en alledaagse handelingen (kleding, vrije tijd, voeding, ...). 'Gindividualiseerde individuen' weten hun keuzen niet langer beperkt door o.m. kerkelijke leiders of buurtgenoten als goed of slecht, waar of onwaar voorstellen. De vroegere vormgeving van het persoonlijk leven door collectief gedragen opvattingen maakt zo plaats voor "de normering van ik door het ik", zij het uiteraard binnen welbepaalde materiële, scolaire, e.a. objectieve grenzen.

Tweevoudig proces Individualisering is in de eerste plaats een tweevoudig proces.

- Het is een vorm van de-traditionalisering. We gaan alle traditionele normen en waarden relativiseren. De alledaagse handelingen en omgangsvormen verliezen hun dwingend karakter.
- We maken emancipatie vrij. Voor elk individu in de wereld zijn er veel mogelijkheden en het individu kan in principe zelf kiezen welke hij wil benutten.

Individualisering is dus een overgang naar een keuze-biografie.

Individualisering volgens U. Beck "Individualisering betekent dat de biografie van de mensen uit voorgegeven fixaties wordt vrijgezet en open, beslissingsafhankelijk, tot opgave van het handelen van elke individu wordt. Het aandeel van de principieel beslissingsgesloten levensmogelijkheden neemt af, terwijl het aandeel van de beslissingsopen, zelf te maken biografie toeneemt De beslissingen betreffende opleiding, beroep, arbeids- en woonplaats, huwelijkspartner, kinderaantal, enz. - met al hun onder-onder-onder-beslissingen - kunnen en moeten voortaan zelf genomen worden".

"In de geïndividualiseerde maatschappij moeten elkeen, op straffe van permanente benadeling, leren zichzelf als handelingscentrum te zien, als planningsbureau van zijn eigen levensloop, zijn mogelijkheden en kunnen, zijn oriëntering, partners, enz. . . . Vereist is een actief handelingsmodel van het alledaagse, dat het ik tot centrum heeft".

Oorzaken De sterke stijging in scholair kapitaal (scholingsgraad) en in economisch kapitaal sensu lato (inkomen) tijdens de naoorlogse periode zijn twee cruciale determinanten in het individualiseringsproces.

De betere materiële levensomstandigheden stimuleerden het proces van individualisering in tweevoudig opzicht. Vooreerst vormt een hoger inkomen per definitie een noodzakelijke materiële mogelijkhedenvoorwaarde voor het verwerkelijken van individuele keuzes. In de tweede plaats verandert een gevoelige inkomensstijging de facto de machtsbalans tussen 'ik' en 'wij'. Wie meer verdient is namelijk minder aangewezen op de materiële of immateriële steun van familie, buurt, of andere sociale verbanden.

Een langere scholarisatie vergroot namelijk de mentale afstand tegenover de in het gezin overgeleverde cultuur. De in de primaire socialisatie aangeleerde waarden en normen verliezen hun vanzelfsprekend karakter in het licht van op school verworven vaardigheden als reflectie en kritiek.

Er zijn nog diverse andere 'motors' van het individualiseringsproces, zoals suburbanisatie², de verhoogde mentale (de tv) en geografische mobiliteit (de auto), en de beduiden toegenomen vrije tijd.

Gevolgen De 'objectieve klassen' blijven verder bestaan maar de klassenculturen verdwijnen, zodat aan de sociologische klassenconstructies geen duurzame sociale collectiviteiten of 'wij-gevoelens' meer beantwoorden, we voelen minder een subjectieve 'sense of belonging'. Individualisering gaat hand in hand met pluralisering. De toenemende culturele heterogeniteit biedt een veelheid aan subculturen. Hierdoor is er geen overkoepelende structuur meer, niemand heeft nog een allesomvattend principe waaraan alles vastgeknoopt kan worden. Er kan geen verhaal meer gevormd worden dat alles kan samenhouden.

²Suburbanisatie is de migratie van mensen vanuit de stad naar het omliggende platteland.

Groeps- en relatievorming verdwijnen niet, maar verkrijgen een ander karakter binnen de geïndividualiseerde leefwereld. Vooreerst maakt de vroegere, relatief stabiele socialiteit plaats voor een vlottende socialiteit. Collectief gedragen voorstellingen over de 'eigen stand', 'het andere geslacht' of 'ons soort mensen' leverden te samen met buurt- en familieverbanden de algemene kaders voor de sociale interactie. Met het individualiseringsproces worden de sociale verhoudingen integendeel veel meer een kwestie van individuele keuze.

Bij het aangaan van vriendschaps-, vrijetijds- of liefdesrelaties spelen persoonlijke affiniteiten een almaar grotere rol. "Gedeelde culturele interesses en aspiraties³, gedeelde interesses in het wegwerken van hen belemmerende 'blokkeringen', gedeelde interesses in een grotere controle over culturele 'grondstoffen' en voorwaarden - dat alles, eerder dan gegeven 'objectieve' factoren als werk of buurt, brengt mensen tegenwoordig samen". Wanneer het 'geïndividualiseerde individu' zich niet langer kan vinden in een liefdes-, huwelijks- of vriendschapsrelatie, gaat z/hij vaak op zoek naar anderen bij wie men zich wel 'thuis voelt'. Het zich binnen de leefwereld afspelende sociale leven krijgt hierdoor een meer vlottend en minder duurzaam karakter.

De individualisering van de alledaagse leefwereld resulteert niet enkel in een grotere sociale (keuze)vrijheid. Binnen de aldus aangegane relaties duiken ook andere omgangsvormen op. Relatief vast liggende en vanzelfsprekende voorstellingen over 'een goed huwelijk' of 'een goede vriendschap' schragen niet langer de wederzijdse (rol)verwachtingen. De concrete interactie-normen worden veeleer doorheen gedurig wederzijds overleg letterlijk gemaakt of geconstrueerd. Enkele termen die hiervoor worden gebruikt zijn: "groeïende informalisering", het stijgende 'maak karakter' van sociale relaties, "verschuiving van een bevelshuishouding naar een onderhandelingshuishouding". In een geïndividualiseerde leefwereld bestaan dus nog wel degelijk gedeelde overtuigingen, waarden en normen. Die worden echter wel hoe langer hoe meer doorheen onderlinge afspraken tussen individuen vastgesteld.

Bespreek het debat tussen Paul Verhaeghe en Paul de Grauwe. Leg hierbij onder meer uit waarom het nuttig kan zijn een onderscheid te maken tussen twee betekenissen van "neoliberalisme".

Paul Verhaeghe heeft kritiek op het neoliberalisme. "We leven in een vrije markt waar de markt niet voor de mensen werkt, zoals in het klassieke liberalisme, maar andersom." Waarbij paranoia, op hol geslagen concurrentiedrift en 'depressief genot op afbetaaling', van internetporno tot cocaïne kenmerken van het neoliberalistisch systeem zouden zijn. Het systeem creëert volgens hem hypercompetitiviteit en sociale angst: een ideale voedingsbodem voor depressies. Ons concurrentiemodel bepaalt onze identiteit, doet de empathie wegsmelten en leidt tot een exponentiële stijging van psychische stoornissen.

Het antwoord hierop van Paul De Grauwe is dat het kapitalisme al honderden jaren bestaat en niet radicaal verschilt van het neoliberalisme. Hij ontkent niet dat voor sommige mensen het concurrentiemodel een enorme last is. Maar Paul (Verhaeghe) start vanuit zijn therapeutische praktijk, ziet alleen de problemen en zegt: "Het systeem is rot." Mensen die geen problemen hebben, komen bij hem niet terecht.

Verhaeghe zegt hierop dat hij niets heeft tegen meritocratie, prestaties en capaciteiten mogen beloond worden. Maar onze vorm van meritocratie is een survival of the fittest. Het is net omdat de markten teveel speelruimte hebben gekregen dat dit geleidt heeft tot

³Synoniemen voor aspiratie zijn: ambitie, doel, eerezucht, ijver, streven

meer ongelijkheid en tot meer onzekerheid en stress, volgens De Grauwe. 'De voordelen voor die toplaag moeten we dringen opnieuw gaan belasten.'

"Ja, er is minder sociale cohesie, maar er is ook minder sociale controle. En ik kan u vertellen dat het gebrek aan vrijheid ook niet altijd even plezierig was."

"Er is meer transparantie en schandalen komen sneller aan het licht. De keerzijde is dat mensen denken dat het veel slechter is dan vroeger, terwijl het eigenlijk het omgekeerde is." (Als reactie op Verhaeghe die stelt dat je vandaag, om iemand te zijn op de speelplaats, een ander naar beneden moet duwen) "Ik kan alleen maar zeggen dat het op de speelplaats waar ik vroeger voetbalde ook gebeurde."

"... echtscheidingen? Is dat nu ook al de schuld van het kapitalisme?" "De mens zal altijd naar genot zoeken, maar vandaag zie ik heel veel mensen op zoek gaan naar spirituele waarden. Blijkbaar ziet [Verhaeghe] dat niet."

Herdefiniëring van het egoïsme Volgens Paul Verhaeghe is er een herdefiniëring van het egoïsme door het Neoliberalisme.

- Er wordt een onderscheid gecreëerd tussen de "entrepeneur" en de "profiteur"
- Egoïsme is aanwezig in de politiek, onderwijs en de media.
- Het is een zeer dwingende invulling van maakbaarheid, je bent namelijk zelf verantwoordelijk.

Drie argumenten tegen het Neoliberalisme Verhaeghe heeft drie argumenten tegen het Neoliberalisme.

- Toenemende loonspanning
- Toenemend gevoel van onbehagen
- rampzalige ecologische gevolgen

Meer vrije markt betekent niet meer democratie, maar toenemende machtsongelijkheid. De autonomie verdwijnt. Er ontstaat een inperking van de keuzemogelijkheden bij zaken die er niet echt toe doen en op de mogelijkheid tot kritiek. Het neoliberalisme werkt in op de schuld- en schaamtegevoel en zorgt voor meer regels en procedures.

Algemene teneur van De Grauwes reactie:

De vrije markt is en blijft het best mechanisme om de economische verhoudingen tussen mensen te regelen, m.a.w. de beste garantie op welvaart, kwaliteit, innovatie en goede prijs-kwaliteitverhouding, maar dat betekent niet dat dat mechanisme niet gereguleerd moet worden (de excessen moeten er uit, geen laissez-faire)

Vaststelling: begrijpen Verhaeghe en De Grauwe elkaar wel? Of praten ze naast elkaar?

- Verschillende academische achtergrond van beide gesprekspartners
- Verschillend tijdsperspectief
- Verschillend gebruik van het centrale concept van het "neoliberalisme"

”neoliberalisme” als liberalisme Dit is de visie van De Grauwe, ”de idee dat de samenleving zo georganiseerd moet worden dat ieder individu zijn (of haar) visie op het goede leven kan nastreven”. Het is een specifieke invulling. Neoliberalisme is een bepaalde visie op de werking van de economie: de vrije markt is de beste (en min of meer perfecte) manier om de economische verhoudingen tussen mensen te regelen. Het is dan ook de droom van De Grauwe om de economie zo te organiseren dat de economie niet meer belangrijk is.

”neoliberalisme” als klassiek liberalisme Volgens Verhaeghe is het ”neoliberalisme” als het klassiek liberalisme, want het wil de politiek ondergeschikt maken aan de vrije markt. Dit is een bredere, maatschappijkritische invulling. Neoliberalisme wordt zo de ”groeïende dominantie van de logica van die vrije markt in andere dan de puur economische sferen van de samenleving”. De criteria van de vrije markt dringen zich dus door in steeds meer domeinen van de samenleving.

Hoe kunnen we de inzichten van Frans De Waal en de parabel van de Barmhartige Samaritaan met elkaar in verband brengen?

Een belangrijke link tussen beide is de manier waarop in beide gevallen er sprake is van een natuurlijk/lichamelijk fundament. Bij FDW: empathie als iets dat een evolutionair fundament heeft (altruïsme, moraal als iets dat “van onderuit” gegroeid is). In het verhaal van de Barmhartige Samaritaan: verantwoordelijkheid in de tweede persoon als iets dat gebaseerd is op onze lichamelijke (kwetsbaarheid) en de lichamelijke (kwetsbaarheid/sterfelijkheid) van de lijdende ander. In beide gevallen gaat het om raakbaarheid voor de ander. Suggestie: barmhartigheid heeft een evolutionair fundament in ons vermogen tot empathie.

Een andere belangrijke link: de vraag hoe breed de kring van empathie moet zijn (wie is mijn naaste?). FDW: we zijn van nature geneigd tot empathie voor wie ons nabij zijn (zij die op ons gelijken, die ons letterlijk nabij zijn). Parabel: we worden opgeroepen de kring van empathie open te breken en ook barmhartigheid te betonen aan de ander waar we geen sympathie voor hebben (cf. de naastenliefde als gebod omdat die tegennatuurlijk is).

Eën van de kernbegrippen van de cursus was het begrip ”verantwoordelijkheid”. Leg uit hoe we dat begrip in de loop van de *volledige* cursus ontwikkeld hebben.

Identiteit In het eerste deel van de cursus zagen we het begrip identiteit. Paul Verhaeghe zei dat de identiteitsconstructie bestaat uit een wisselwerking tussen separatie en identificatie (*mirroring*). In het laatste proces kunnen we zien dat er nood is aan verantwoordelijkheid tegenover de personen die hun identiteit construeren op basis van de spiegeling tegenover u. We zijn dus verantwoordelijk voor de anderen rondom ons. In separatie zien we de verantwoordelijkheid in de eerste persoon, we kunnen kiezen voor andere invullingen.

Wie of wat is de mens Tijdens de Neolitische revolutie begon de mens zijn leefomgeving drastisch naar zijn hand te zetten. Ook hier zien we nood aan verantwoordelijkheid.

Vanaf de Neolitische revolutie begon de 3m-verantwoordelijkheid (mens, maatschappij en milieu) echt nodig te worden. De mens had echter nog geen besef van zijn dodelijke gift, techniek.

Hedendaagse maatschappij Het is dankzij personen als Verhaeghe en De Wachter dat we inzicht beginnen krijgen aan de nood voor verantwoordelijkheid, zeker in de context van de hedendaagse maatschappij. De Wachter zei dat we allen behoren tot een de Borderline maatschappij, en dat we elk een Borderline individu waren. Hij wees ons op de verantwoordelijkheid in de eerste persoon, de verantwoordelijkheid tegenover onszelf. Wij, Borderline individuen, doen aan zelfconstructies, zoeken steeds kicks op en hebben onstabiele relaties. Verhaeghe zei ons weer dat de mens, als 'bewoner' van de Neoliberale maatschappij, een "struggle for life" opgelegd krijgen, egoïsme opgedrongen krijgen als hoogste vorm van rationaliteit. We moeten hier niet op ingaan maar onze verantwoordelijkheid opnemen voor de personen dicht bij ons en de Andere. We hebben een nood aan verantwoordelijkheid in de tweede en derde persoon.

Kwetsbaar geluk Volgens De Waal zijn we niet zo egoïstisch zoals onze Neoliberalistische maatschappij laat uitblijken. We hebben wel een verantwoordelijkheid in de tweede persoon, dit door het krijgen van alteriteitservaringen, door het appèlle van de Ander. We zien ook in de verhalen van de barmhartige Samaritaan en Abraham en Sarah in Egypte, de 3 verantwoordelijkheden terug komen.

3m-verantwoordelijkheid Na deze visie op verantwoordelijkheid kunnen we dit nog verder verfijnen naar de 3m-verantwoordelijkheid. Dit is de verantwoordelijkheid voor mens, maatschappij en milieu. Ook deze vorm van verantwoordelijkheid is terug te vinden doorheen de cursus. Vanaf de Neolitische revolutie, en gepaard de ontwikkeling van techniek, kregen we een verantwoordelijkheid tegenover de gebruikers van die techniek (en degenen die de gevolgen ervan ondervinden). Ook op het milieu krijgt de techniek invloed, waarvoor we ook onze verantwoordelijkheid moeten opnemen. In het hoofdstuk van hedendaagse maatschappij komt onze verantwoordelijkheid tegenover de maatschappij, op relaties tussen mensen, sterk onder vuur te liggen. Wij (borderline individuen, Neoliberalisten, geïndividualiseerde personen) laten onze sociale structuren afbrokkelen. We kiezen voor vluchtigere relaties, meer onstabiele relaties.

Fragmentatie Volgens D. Pollefeyt, gaan we de verantwoordelijkheid afschuiven, door fragmentatie gaat niemand zich nog verantwoordelijk voelen voor het kwaad.

In de cursus hebben we een onderscheid gemaakt tussen drie vormen van verantwoordelijkheid. Elke vorm van verantwoordelijkheid hebben we verbonden met een bepaalde invulling van *vrijheid* en een bepaalde invulling van *schuld*. Leg dit uit. Maak ook duidelijk hoe dit ons geholpen heeft het neoliberale begrip van vrijheid en schuld zowel ernstig te nemen alsook te nuanceren.

Verantwoordelijkheid in de eerste persoon Deze verantwoordelijkheid die ik heb voor mezelf. Ik moet de zorg voor mezelf opnemen en werk maken van een "zin-vol" en

gelukkig bestaan. Dit is een gevolg van de menselijke eindigheid:

- De mens is een wezen van tekort en onvolmaaktheid, sterfelijk, behoeftig, kwetsbaar
- De mens moet zich daarom inspannen om zich te handhaven in het bestaan ("struggle for life")

Het betreft hier een "natuurlijk" en positief egocentrisme. Een gezonde ik is natuurlijk bekommerd om zichzelf. De voorwaarde voor verantwoordelijkheid in de eerste persoon is vrijheid. Het tegendeel van deze vrijheid zijn verslaving en obsessionele afhankelijkheid. Verlossing is de genezing van de vrijheid, zodat iemand (opnieuw) vanuit zichzelf kan beslissen en handelen. Een specifieke vorm van fout en schuld is de mislukking, het tekortschieten tegenover zichzelf. Opvatting t.o.v. het neoliberalisme:

- Opvatting van verantwoordelijkheid ernstig nemen → Je bent verantwoordelijk voor je leven, je moet het in handen nemen
- Het is tegelijkertijd een nuancering:
 - Mensen zijn niet steeds vrij, maar moeten vaak nog vrij gemaakt worden
 - Mislukken is niet uitsluitend een persoonlijke schuld, maar inherent verbonden met onze eindigheid.

Verantwoordelijkheid in de tweede persoon Dit is de verantwoordelijkheid voor de ander die mij overvalt omdat een noodlijdende Ander ongevraagd op mijn pad verschijnt en door zijn nood mij stilzwijgend voor hem verantwoordelijk stelt. Het verschijnen van de ander dwingt mij tot een keuze die niet te ontlopen is. Deze verantwoordelijkheid wordt mij aangedaan, maar ik ben wel vrij om die verantwoordelijkheid al dan niet op te nemen. Er ontstaat een nieuwe invulling van uniciteit: ik ben uniek omdat ik "apart gesteld word" als degene die geroepen is om de unieke noodlijdende ander nabij te zijn. Hierdoor ontstaat er ook een nieuwe vorm van schuld, fout en kwaad. Ik sta in de schuld de ander, ik ben hem bijstand verschuldigd, ondanks mezelf. Deze opgenomen verantwoordelijkheid is een teken van barmhartigheid.

Verantwoordelijkheid in de derde persoon De verantwoordelijkheid voor de afwezige. De verantwoordelijkheid in de tweede persoon moet begrensd worden door de verantwoordelijkheid in de derde persoon. d.m.z. door rechtvaardigheid. Anders is er onvermijdelijk geweld en onrecht van de goedheid. Dit is verantwoordelijkheid voor de toekomstige generatie. Dit houdt in dat ons verlangen en onze verbeelding begrensd worden door de vrees.

Wat is duurzaamheid en hoe kadert duurzaamheid binnen de visie op verantwoordelijkheid die we in de cursus ontvouwd hebben?

Duurzaamheid heeft drie pijlers (de 3 E's):

1. Milieubescherming (*ecology*)
2. Sociale rechtvaardigheid (*equity*)
3. Economie (*economy*) à vervulling van behoeften

Een duurzame economie ” voorziet in de vervulling van de huidige behoeften zonder daarmee voor toekomstige generaties de mogelijkheid in gevaar te brengen ook in hun behoeften te voorzien”.

Duurzaamheid valt onder de verantwoordelijkheid in de derde persoon, en toont zich in twee vormen. Binnen onze generatie is er verantwoordelijkheid. Deze **intragenerationele** rechtvaardigheid, dit houdt de rechtvaardige verdeling van de natuurlijke hulpbronnen en materiële welvaart binnen onze generatie (= tussen wij en die van ons verwijderd zijn in de ruimte) in. We zijn ook verantwoordelijk voor onze toekomstige generaties en moeten dus duurzaam leven om hun ook de kans te geven een eerlijk leven te leiden, dit is de **intergenerationele** rechtvaardigheid. We mogen de mogelijkheden van volgende generaties op geen enkel vlak in gevaar brengen. Daarom is het best het *stand-still* beginsel te volgen, dit zegt dat we het milieu niet slechter mogen doorgeven aan de volgende generatie als dat we het zelf gekregen hebben.

Wat zijn alteriteitservaringen? Waarom zijn ze belangrijk? Wat kenmerkt ze? Van welke andere, typische hedendaagse ervaringen moeten we alteriteitservaringen onderscheiden? Maak in je antwoord gebruik van de fragmenten uit Schindler’s List die we tijdens de les hebben bekeken.

Wat zijn Alteriteitservaringen Alteriteitservaringen zijn ervaringen van andersheid die onze identiteit in vraag stellen: “Dit ben ik niet!”, “Dit ontsnapt mij, gaat mij te boven!”, “Hier stoot ik op de grens van mijn begrip, mijn aanvoelen”. Het andere overkomt ons, breekt binnen, stelt ons eigen verhaal en onze zekerheden in vraag. Andersheid wordt als onherleidbaar anders ervaren, dit is de ervaring dat het niet klopt, dat we geen heer en meester zijn van de situatie. Deze ervaring komt zowel collectief als persoonlijk, zowel negatief als positief voor.

Waarom zijn ze belangrijk Deze ervaringen doen ons nadenken over onze daad, doen ons nadenken over de situatie die ons overvalt. Het zet ons aan om iets te ondernemen.

Kenmerken Deze ervaringen overvallen ons ongewild, ongevraagd en onverwacht. Het is een vreemdheid die niet zomaar in het eigen verhaal te vatten is. Alteriteitservaringen zetten aan tot herpositionering (een vernieuwende identiteit) en tot actie, je kan dit niet zomaar negeren. We zijn niet heer en meester van de situatie. Deze ervaring komt zowel collectief als persoonlijk, zowel negatief als positief voor.

Onderscheid met kicks Bij het eigenmachtig opzoeken naar kicks streven we naar een onmiddellijke identiteit. In tegenstelling tot alteriteitservaringen die ons ongewild, ongevraagd en onverwacht overvallen, die onze identiteit in vraag stellen. Kicks worden meestal gevonden door steeds meer van hetzelfde te doen, in extremere mate. En zoals aangehaald worden kick vrijblijvend opgezocht en worden niet opgedrongen zoals alteriteitservaringen.

Alteriteitservaring bij Schindler’s List

- Stellen onze identiteit in vraag
Schindler stelde zijn identiteit, zijn Duitse nationaliteit in vraag toen hij de gruwelijke taferelen zag, hij voelde meer voor de Joden.

- Overvallen ons ongewild, ongevraagd en onverwacht
Hij staat op een berg te kijken naar de gruwel die zich voor zijn eigen ogen afspeelde, hij had zoiets niet verwacht.
- Het is een vreemdheid die niet zomaar in het eigen verhaal te vatten is
We zien dat Schindler de gruwel niet begrijpt, het is niet in zijn verhaal te vatten,
...
- Je kan ze niet negeren, ze zetten aan tot herpositionering en actie
Het zien van die omstandigheden zet Schindler aan tot herpositionering, een vernieuwde identiteit. Hij wil de Joden redden van deze uitroeiing en zal ook tot actie overgaan. Hij stelt een lijst op om de Joden te redden van de gaskamers. Ze mogen bij hem werken, ook al hangt er geen winst aan vast.

3 Stellingen

Volgens Paul Verhaeghe heeft onze identiteit een biologisch-evolutionair fundament.

juist

De sociale constructie is gebouwd bovenop een evolutionair-biologisch fundament, we hebben enkele evolutionaire karakteristieken verworven. Namelijk dat de mens van nature een sociaal en hiërarchisch dier is. We vertonen twee gedragsgroepen: het samenwerken en delen (solidariteit), en de autonomie en nemen (egoïsme). Dit heeft invloed op de identiteit van een mens.

Volgens Paul Verhaeghe is onze identiteit een sociale constructie en heeft die bijgevolg geen biologisch fundament.

fout

Onze identiteit is een constructie vanuit de omgeving en zit niet diep in ons maar bestaat uit verhoudingen tegenover belangrijke anderen (de sociale constructie). Maar deze sociale constructie is gebouwd bovenop een evolutionair-biologisch fundament, we hebben enkele evolutionaire karakteristieken verworven. Namelijk dat de mens van nature een sociaal en hiërarchisch dier is. We vertonen twee gedragsgroepen: het samenwerken en delen (solidariteit), en de autonomie en nemen (egoïsme). Dit heeft invloed op de identiteit van een mens.

Volgens Paul Verhaeghe bewijst adoptie dat onze identiteit geen biologisch-evolutionair fundament heeft.

fout

Adoptie toont aan dat je iemand anders kun worden door een ander constructieproces te doorlopen. De normen en waarden worden overgenomen van het gezin (m.a.w. de cultuur, normen, waarden, religie,...) waarin je opgroeit. (Opmerking niet enkel het gezin geeft je een identiteitsvorming). Maar deze sociale constructie is gebouwd bovenop een evolutionair-biologisch fundament, we hebben enkele evolutionaire karakteristieken verworven. Namelijk dat de mens van nature een sociaal en hiërarchisch dier is. We vertonen twee gedragsgroepen: het samenwerken en delen (solidariteit), en de autonomie en nemen (egoïsme). Dit heeft invloed op de identiteit van een mens.

Hoe we denken over onszelf (m.a.w. ons zelfbeeld) is een constructie vanuit de omgeving.

juist

Het proces identificatie is sterk gedetermineerd, door de grote verhalen van onze omgeving, de spiegels waar we onze identiteit vormen. Onze omgeving stelt ook in staat om andere invullingen te kiezen van deze grote verhalen, wat ook bijdraagt tot ons zelfbeeld.

De moderne mens stamt af van de chimpansees.

fout

De moderne mens en de chimpansees delen een gezamenlijke voorouder, we stammen dus niet af van de chimpansees.

Het is dankzij de ontwikkeling van onze lange en sterke duim dat we zo'n 2,5 miljoen jaar geleden konden beginnen met het gebruiken van stenen werktuigen.

juist

2.4 - 1.4 miljoen jaar geleden leefde de *Homo Habilis*, de eerste maker van stenen werktuigen. Deze voorouder had grote, sterke duimen waardoor we meer controle hadden bij het vasthouden van objecten, en dus ook de mogelijkheid om stenen gereedschap te maken en te gebruiken.

Het meest recente onderzoek over de oorsprong van de mens stelt dat meer vlees eten een cruciale factor was in het groter worden van de hersencapaciteit van het geslacht Homo.

fout

Recent onderzoek wijst uit dat het koken van eten de cruciale factor was van de hersencapaciteit van het geslacht Homo. Dit omdat gekookt voedsel sneller te eten, makkelijker te verteren was en dat er meer energie kon uitgehaald worden.

Ons vermogen tot verbeelding en hypothetisch denken werd hoogstens 100.000 jaar geleden geactiveerd.

juist

De veranderde houding ten aanzien van techniek, werd mogelijk door verbeelding en hypothetisch denken.

Het beeld van de Neanderthalers als "too stupid to survive" strookt niet met de werkelijkheid.

fout

Onderzoek heeft weinig restanten gevonden van symbolisch denken en taalontwikkeling. Dit zou een verklaring kunnen zijn waarom de Neanderthalers niet zouden hebben overleefd, vermits technische vooruitgang (als gevolg van taal) leidde tot de mens vandaag. Alle vondsten zijn uiteraard nog niet gevonden, dus deze materie moet met een korreltje zout opgevat worden.

De huidige milieuproblemen vinden hun oorsprong in de Neolithische Revolutie.

juist

Door de Neolithische revolutie kregen we tijd vrij. We konden doen aan vrijetijdsbestedingen en techniek. Hierdoor ging/kan de mens zijn omgeving omvormen naar hun behoeften, dit gepaard gaande met milieuproblemen. Het is dus de houding van de mens tegenover de natuur die veranderd is, de natuur is er voor de mens om gemanipuleerd te worden.

Detraditionalisering betekent dat tradities verdwijnen.

fout

Detraditionalisering wilt niet zeggen dat tradities verdwijnen, maar eerder dat ze als mogelijkheid worden beschouwt i.p.v. als sociaal dwingende opties. We volgen de tradities niet meer dogmatisch, maar geven steeds meer een eigen interpretatie aan bijvoorbeeld geloof.

Individualisering betekent dat we met zijn allen egoïstischer worden.

fout

Er is een grotere sociale (keuze)vrijheid, we gaan van “stabiele sociabiliteit” naar “vlot-tende socialiteit”. Groeps- en relatievorming verdwijnen niet, maar krijgen een plek binnen een gïndividualiseerde leefwereld.

Individualisering betekent dat sociale ongelijkheid verdwijnt.

fout

Sociale ongelijkheid is steeds meer het gevolg van individuele stappen op het levenspad (individualisering). Er is wel sociale ongelijkheid, maar het is geen collectief gedeeld verschijnsel meer, er is geen grote groep meer (vroeger Joden, Afrikanen, arme gezinnen, . . .). Het is enkel het gevolg van verkeerde levenskeuzes.

Individualisering betekent in Paul Verhaeghes termen: meer mogelijkheid tot separatie.

juist

Door de pluralisering hebben we de mogelijkheid gekregen om nog meer verschillende keuzes te nemen. Hierdoor (en ook door het wegvallen van de grote verhalen) kan separatie de bovenhand krijgen bij de tweestrijd tussen separatie en indentiteit.

Volgens Paul Verhaeghe leidt meer vrije markt tot meer vrijheid.

fout

Meer vrije markt leidt tot minder democratie. De oorzaak daarvan ligt in het feit dat de overheid het idee van de vermarkting zo ongeveer volledig overgenomen heeft, met als structureel gevolg de installatie van een toenemende machtsongelijkheid en het verdwijnen van autonomie. Verhaeghe stelt dat het huidige systeem van vrije markt ons in een keurslijf dwingt met een minimum aan opties, die daarenboven nog eens gedictieerd worden. Hij gebruikt hier als metafoor een callcenter (“voor x druk 1, voor y druk 2”): alle keuzes zijn op voorhand gedefinieerd, en dit door een anonieme beslisser).

Volgens Paul Verhaeghe gaan meer vrije markt en meer democratie hand in hand.

fout

Verhaeghe stelt dat deze opvatting wel correct was tijdens de koude oorlog, maar in de huidige wereld van globalisering en digitalisering niet opgaat. De overheid heeft het proces van vermarkting volledig overgenomen, waardoor steeds meer macht ligt bij anonieme, technocratische beslissingsorganen die aan elke democratische controle ontsnappen.

Empathie vraagt om sterk ontwikkelde cognitieve vermogens en komt bijgevolg slechts bij weinig dieren voor.

fout

Door empathische perspectiefname zijn we in staat om te begrijpen wat anderen willen of nodig hebben, dit vergt een toegenomen intelligentie (cognitieve capaciteiten). Maar empathie zelf is het vermogen om de emotioneel toestand van een ander individu over te nemen, het is reeds zeer oud en levert een duidelijk voordeel op in de strijd om het bestaan. Men kan het zien bij bijvoorbeeld zwermen vogels die opvliegen als één van hen schrikt, wat geen cognitieve capaciteiten vergt.

Gerichte hulp is wijdverbreid in het dierenrijk en moet bijgevolg reeds vroeg in de evolutie van het leven ontstaan zijn.

fout

Door empathische perspectiefname (Gerichte hulp aanbieden) zijn we in staat om te begrijpen wat anderen willen of nodig hebben, dit vergt een toegenomen intelligentie (cognitieve capaciteiten). Het vraagt om een sterk zelfbesef. Het komt voor bij bijvoorbeeld apen, olifanten en dolfijnen.

Volgens de cursus is een gezonde dosis egocentrisme noodzakelijk.

juist

Het is noodzakelijk om een gezonde dosis egocentrisme te hanteren. De verantwoordelijkheid in de eerste vorm, is de verantwoordelijk voor jezelf. Een gezond “ik” kan niet anders dan ook om zichzelf en zijn eigen bestaan bekommerd zijn.

Het feit dat de priester en de leviet in de parabel van de Barmhartige Samaritaan met een wijde boog om de gewonde man heen lopen maakt duidelijk dat ze hem niet hebben zien liggen.

fout

De priester en de leviet worden, net zoals de samaritaan, overvallen met de keuze om de verantwoordelijkheid voor de gewonde man op te nemen, of af te wijzen. Ze kiezen er echter voor om deze verantwoordelijkheid af te wijzen.

De verschijning van de lijdende ander leidt tot het einde van mijn vrijheid.

fout

De lijdende ander zijn appèl is enkel een oproep om hem te helpen. We hebben echter nog altijd de keuze om deze te negeren. Zie verhaal van Barmhartige Samaritaan, de leviet en de priester negeerden het appèl van de gewonde man. De vrijheid van antwoord blijft dus behouden.

Naasteliefde betekent dat je iedereen even sympathiek moet vinden.

fout

De naasteliefde is net een gebod omdat liefde in die zin objectief moet worden opgevat. Je moet niet iedereen sympathiek vinden, maar je moet iedereen wel met liefde behandelen.

Het is precies deze 'uitwendige' verschijning van de ander die voor mij een gebod betekent om die ander in zijn 'anders-zijn' tegemoet te treden, niet omdat ik ertoe geneigd ben vanuit een welbepaalde persoonlijke, emotionele voorkeur, maar omdat de ander mij als zodanig appelleert en dus als (nood)lijdende ook 'recht' heeft op mijn liefde.

Volgens de cursus is het absurd om van de naasteliefde een gebod te maken.

fout

De paradox dat de naasteliefde een gebod is lijkt een vreemde of zelfs aanstootgevende gedachte. Wat achter deze reactie zit: liefde als gevoel. Naasteliefde heeft echter niet te maken met subjectieve voorkeur.

Het is precies deze 'uitwendige' verschijning van de ander die voor mij een gebod betekent om die ander in zijn 'anders-zijn' tegemoet te treden, niet omdat ik ertoe geneigd ben vanuit een welbepaalde persoonlijke, emotionele voorkeur, maar omdat de ander mij als zodanig appelleert en dus als (nood)lijdende ook 'recht' heeft op mijn liefde.

De naasteliefde is een gebod omdat ze tegennatuurlijk is.

juist

De paradox dat de naastenliefde een gebod is lijkt een vreemde of zelfs aanstootgevende gedachte. Wat achter deze reactie zit: liefde als gevoel. Naastenliefde heeft echter niet te maken met subjectieve voorkeur.

Het is precies deze 'uitwendige' verschijning van de ander die voor mij een gebod betekent om die ander in zijn 'anders-zijn' tegemoet te treden, niet omdat ik ertoe geneigd ben vanuit een welbepaalde persoonlijke, emotionele voorkeur, maar omdat de ander mij als zodanig appelleert en dus als (nood)lijdende ook 'recht' heeft op mijn liefde.

De parabel van de Barmhartige Samaritaan leert ons alles over de ethische verhouding tussen mensen.

fout

Dit verhaal leert ons niet alles over de ethische verhoudingen tussen mensen. Het zegt bijvoorbeeld niets over het risico van paternalistische⁴ en neerbuigende beleving van barmhartigheid.

De parabel van de Barmhartige Samaritaan presenteert de Samaritaan waar de parabel naar genoemd is als een model van totale barmhartigheid.

fout

De Samaritaan wordt niet voorgesteld als een model van totale of absolute barmhartigheid. Zo doet de samaritaan niet alles zelf (brengt hem naar de herberg en gaat dan verder met zijn pad). In theorie zien we dat barmhartigheid eindeloos is, maar in praktijk is dit echter begrensd.

Enkel ingenieurs hebben 3m-verantwoordelijkheid.

fout

Iedereen heeft in verschillende mate verantwoordelijkheid voor mens, maatschappij en milieu.

Voor een aanhanger van het antropocentrisme heeft het milieu slechts instrumentele waarde. Hij of zij heeft dus geen sterke argumenten om het milieu te beschermen.

fout

Antropocentrisme is één van de strategieën om te verklaren/rechtvaardigen dat de mens een verantwoordelijkheid heeft op het milieu.

Verantwoordelijkheid voor het milieu is een afgeleide verantwoordelijkheid; volgt uit en is secundair ten aanzien van onze verantwoordelijkheid voor mens en maatschappij. Het milieu heeft slechts instrumentele waarde, d.w.z. waarde in functie van de mens

⁴paternalisme: neiging om alles van bovenaf te regelen en te beslissen. Voor anderen bepalen wat ze nodig hebben.

en slechts in de mate het nuttig is voor de mens. Milieubescherming is een vorm van welbegrepen eigenbelang (we moet het milieu bewaren om de toekomst van de mens op de planeet te garanderen).

De these van de banaliteit van het kwaad impliceert dat ook Eichmann eigenlijk het slachtoffer was van een moorddadig systeem.

juist

Eichmann was slachtoffer van het totalitair regime. Hij moest blindelings gehoorzamen en geen weerstand beiden tegen de onmenselijke acties.

De Holocaust kon net plaatsvinden omdat de nazi's het hele proces in stukjes hadden gebureaucratiseerd, waarbij niemand, behalve Hitler, verantwoordelijk was voor het geheel en ieder slechts voor een enkel klein onderdeel. Het kwaad (de jodenmoord) krijgt dan een banaal karakter; er zijn duizenden ijverige ambtenaren die op hun deel terrein hun taak al dan niet gewillig uitvoeren en hierdoor niet beseffen dat ze moordenaars zijn.

Volgens Didier Pollefeyt maakt fragmentatie duidelijk dat ook mensen die het kwade doen nog fundamenteel op het goede gericht blijven.

juist

Fragmentatie is nodig omdat we diep vanbinnen weten dat wat we doen kwaad is. We kunnen het dus enkel doen als we het “apart” plaatsen, en geen impact laten hebben op onze gevoelens en hoe we over onszelf denken. Dan kunnen we, ondanks de gruweldaden die we begaan, blijven geloven dat we goede mensen zijn.

Voorbeelden:

- Dokter Mengele kon, tussen twee (Joden-groepen) selecties door, de grootste zorg besteden aan een zieke patiënt (weliswaar een niet-Jood).
- De nazi's beschouwden Joden niet als mensen.

De fragmentatie zorgt voor een gevoel van zelf-rechtvaardiging, met een portie zelfbedrog natuurlijk.

4 Korte open vragen

1. Welke twee belangrijke misvattingen over identiteit bestaan er volgens Paul Verhaeghe? Waarom zijn het misvattingen?

Wij koesteren twee belangrijke misvattingen over onze identiteit.

1. De eerste is typisch hedendaags: identiteit zit hem in de genen, in de hersenen en is dus grotendeels biologisch gedetermineerd.
2. De tweede sluit daar bij aan: mijn identiteit is een essentiële en dus grotendeels onveranderlijke kern die ergens diep in mij verborgen ligt, en dat min of meer vanaf mijn geboorte.

Beide opvattingen zijn fout, onze identiteit is een constructie vanuit de omgeving, die als constructie gevoelige wijzigingen/veranderingen kan ondergaan in functie van die omgeving. Bovendien zit zij niet diep in ons, maar bestaat zij uit vier typische verhoudingen tegenover belangrijke anderen. Ik ben typisch 'ik' door mijn verhouding

1. tegenover de ander van het andere geslacht
2. tegenover de andere van de andere generatie. De verhouding tegenover ouderen betreft de verhouding tegenover autoriteit.
3. tegenover de ander-gelijke, met als twee uitersten concurrentieel-competitief of helpend-solidair.
4. Er is nog een vierde verhouding, en die is nogal verrassend als we een naïeve opvatting koesteren over identiteit: de verhouding die ik aanneem tegenover mijzelf.

2. Wat leert adoptie ons volgens Paul Verhaeghe over identiteit?

- Mijn identiteit is een constructie van dergelijke verhoudingen tegenover de ander. Het woord constructie impliceert dat ik iemand anders had kunnen worden, mocht het constructieproces anders verlopen zijn. Identiteit is dus relatief. Het meest overtuigende bewijs daarvoor is adoptie. Een kind geboren uit Indiase ouders maar als baby geadopteerd en opgevoed door Vlaamse ouders, wordt een Vlaamse volwassene. Begrijp: zij zal die typisch Vlaamse verhoudingen uitbouwen, niet de Indiase. Ook het omgekeerde geldt. Beeld u even in dat u, als Nederlandse baby, geadopteerd werd door een moslimkoppel en opgevoed in Soedan. Uw identiteit zou er helemaal anders uitzien, dat wil zeggen, u zou heel andere verhoudingen aannemen tegenover die belangrijke anderen.
- Het voorbeeld van adoptie laat meteen toe nog een ander centraal kenmerk naar voren te schuiven, meer bepaald dat identiteit vol zit met normen en waarden. De vandaag vaak gehoorde kreet dat we onze normen en waarden kwijt zijn, is een gevaarlijke misvatting. We kunnen die niet verliezen, ze maken voluit deel uit van wie we zijn. Ze kunnen wel veranderen, en het is die verandering die aanleiding geeft tot dat idee van verlies. "De jeugd van tegenwoordig heeft geen waarden en normen meer". Fout, ze heeft andere normen en waarden. Als de maatschappij verandert, veranderen waarden en normen mee.

3. Welke drie evolutionaire karakteristieken heeft de mens volgens Paul Verhaeghe verworven?

De - grotendeels - sociale constructie is gebouwd bovenop een evolutionair-biologisch fundament. Als soort hebben wij – net zoals elke soort – bepaalde evolutionaire karakteristieken verworven, een gedragsarsenaal dat een aantal krijtlijnen uitzet.

1. De belangrijkste bepaling daarvan is dat wij tot de sociale diersoorten behoren (Aristoteles), niet tot de solitaire. Wanneer een individu van een sociale diersoort (een baviaan, een mens of een wolf) alleen zit, dan zijn er daar maar twee mogelijke verklaringen voor: ofwel is dat beest ziek, ofwel is het uitgestoten, en vaak alle twee tezelfdertijd. De eerste straf voor een mensenkind is wereldwijd nog steeds dezelfde: ga maar in de hoek staan, je hoort er niet meer bij. Wij zijn niet gemaakt om alleen te leven, wat op zich al verklaart waarom onze identiteit opgebouwd is uit sociale verhoudingen.
2. Een tweede evolutionair bepaald kenmerk sluit daar onmiddellijk bij aan: wij zijn een hiërarchische soort, een groep bestaat nooit uit gelijke individuen, maar bevat altijd een sociale stratificatie. De politieke implicatie daarvan is dat een perfecte democratie waarbij iedereen gelijk is, niet tot de mogelijkheden behoort. Democratisering als proces daarentegen is wel mogelijk, en op zijn beurt sluit dit aan bij een derde kenmerk uit onze evolutionaire onderbouw.
3. Frans de Waal (2009) heeft heel mooi en heel overtuigend aangetoond dat primaten twee verschillende gedragsclusters kunnen vertonen. De ene cluster is gericht op samenwerking en delen, de andere op autonomie en nemen. In de eerste kunnen we de basis vinden voor solidariteit, in de andere voor egoïsme.

De omgeving is zeer bepalend, er is dus minder individuele maakbaarheid en minder individuele verantwoordelijkheid. Maar de mens is in staat zijn eigen omgeving ingrijpend te kunnen wijzigen. De identiteit is dus steeds het tijdelijke resultaat van de wisselwerking tussen twee processen: identificatie en separatie.

4. Onze identiteit is volgens Paul Verhaeghe het resultaat van twee processen. Welke? Wat houden ze in?

1. Het eerste proces maakt meteen komaf met ons zo gekoesterde idee dat wij uniek en origineel zijn. Identificatie heeft dezelfde etymologische grond als identiteit, met name het Latijnse idem, gelijk. Wij worden 'onzelf', tussen aanhalingstekens, door zoveel mogelijk te gelijken op de spiegel die ons voorgehouden wordt. De moderne wetenschappelijke benaming voor identiteit is dan ook spiegeling of mirroring. Dit alles leidt tot een definiëring van wie we zijn, wie we zouden moeten zijn en wie we niet mogen zijn. Dit is het normatieve⁵ karakter van de identiteit. De verwachtingen die ouders koesteren over hun kinderen halen zichzelf ook uit een bepaalde spiegel, meer bepaald de spiegel van hun familie, ruimer, van de cultuur waarin zij leven. In eerste instantie betreft dat het familieverhaal, dat heel dikwijls mythische proporties aanneemt. Het merendeel van ons groeit op met verhalen over bepaalde grootouders of zelfs overgrootouders, hun successen en mislukkingen, met vaak daaraan gekoppelde familiegeheimen waarover men slechts mag fluisteren.

⁵Normatief: aangevend wat normaal en gewenst is.

Op die manier leren we niet alleen onze oorsprong kennen, maar krijgen we ook de verwachtingen en zelfs de opdrachten te horen voor onze eigen toekomst en worden we een plaats toegemeten in de lijn van de generaties wier verhaal we later aan onze eigen kinderen zullen doorgeven. Al die verhalen en beelden vanuit onze familie, de sociale klasse waartoe we behoren, de cultuur waarvan we deel uitmaken, die vormen de symbolische orde, het Grote Verhaal, als verzamelnaam voor het narratief geheel dat door een ruimere groep gedeeld wordt, met als resultaat een min of meer gemeenschappelijke identiteit. Min of meer, want van zodra je de groep vergroot of verkleint (familie, dorp, provincie, natie,...), verschuift de identiteit.

Het belang van dit narratief geheel is zeer groot, want via die gedeelde verhalen krijgen we antwoorden op existentiële vragen⁶. Wat is een 'echte' man, een 'echte' vrouw? Wat is de juiste verhouding tussen die twee? Wat is de plaats en het belang van carrière en ouderschap, en is dat verschillend voor mannen en vrouwen? Hoe moet je je verhouden tegenover autoriteit? Hoe ga je om met lichamelijkeheid, met seks, met ziekte en dood? Dat er meerdere en vaak zeer verschillende antwoorden bestaan, betekent meteen dat er ook verschillende identiteiten mogelijk zijn. Dit eerste proces, identificatie, is bijgevolg sterk determinerend. De cultuur waarbinnen we geboren worden, de groepen waarbinnen we opgroeien, de grote verhalen van die groep, dat zijn de spiegels waarmee we het moeten doen. Ik wil twee kenmerken flink benadrukken:

- (a) onze identiteit, als een geheel van verhoudingen en ethiek, is altijd een groepsconstructie.
 - (b) Die constructie is gebaseerd op taal (het overnemen van de verhalen). Onze taal bepaalt de inhoud van ons denken zonder dat we ons daar bewust van zijn.
2. Mocht identificatie het enige proces zijn binnen een eenduidige en dwingende cultuur, dan zouden we allemaal heel erg op elkaar lijken. Dat dit niet het geval is, heeft alles te maken met het tweede proces, waardoor wij de mogelijkheid krijgen om te kiezen voor andere invullingen, gebaseerd op andere verhalen. De benaming van het tweede proces toont meteen het radicale verschil met het vorige: separatie, het afstand nemen van de ander en diens spiegel of zelfs het ronduit afwijzen van diens boodschappen, vaak genoeg in een context van verzet. Het tegenovergestelde karakter van dit tweede proces in vergelijking met het eerste, vindt een uitdrukking in de bijbehorende angst: dat de ander al te dicht op onze huid zit, ja, er zelfs onder kruipt en ons als het ware overneemt. Dit is de intrusie-angst – intrusie betekent binnendringen – meteen de tegenhanger van de oorspronkelijke verlatingsangst, toen we zo dicht mogelijk bij de ander wilden zijn en zoveel mogelijk op hem of haar wilden gelijken.

Het separatieproces en het bijbehorend streven naar autonomie zijn even belangrijk voor onze identiteit als de identificatie, omdat we daarmee een eigenheid ontwikkelen door ons af te zetten en actief een keuze te maken. Dit is belangrijk genoeg om te onderstrepen: separatie betekent altijd een keuze voor een andere identificatie dan het dominante narratief. Iets totaal nieuws gaan creëren behoort niet zo onmiddellijk tot de mogelijkheden, kiezen voor een andere invulling kan wel.

⁶existentiële vragen: vragen die verband houden met het menselijk bestaan

Onze identiteit is het steeds tijdelijke resultaat van de wisselwerking tussen samenvallen met en afstand nemen van verhalen. Dit tweede proces verklaart het unieke karakter van onze individuele identiteit: ondanks alle overeenkomsten heeft elk van ons toch eigen keuzes gemaakt tussen verschillende verhalen. Onze identiteit is zonder twijfel sterk gedetermineerd, maar er is geen totale determinatie.

5. Wat is het belang van de evolutietheorie voor het nadenken over wie/wat de mens is?

- De mens is en blijft een deel van de natuur. Het is een product van de evolutie.
→ Wie dus nadenkt over de mens kan niet om de evolutietheorie heen.
- Als relatieve nieuwkomer op onze planeet heeft de mens niettemin een ongeziene impact op de planeet en bedreigt hij zelfs het voortbestaan van het leven op aarde.
→ Wie nadenkt over de mens moet ook deze breuk mee in zijn reflecties betrekken.

De mens is verbonden met alle andere levende wezens, we hebben namelijk allemaal een gemeenschappelijke voorouder. We zijn een tak van de struik van het leven.

Wie of wat we vandaag zijn, is het resultaat van de strijd van onze voorouders. De mens is een Homo Sapiens, een zoogdier en meer bepaald een primate.

6. Leg het mechanisme van de natuurlijke selectie uit.

Natuurlijke selectie is een mechanisme dat in de natuur evolutie veroorzaakt. Natuurlijke selectie houdt in dat organismen die beter in hun omgeving passen, meer kans hebben om te overleven en voor nakomelingen te zorgen dan minder goed aangepaste organismen. Hierdoor zal het type van het best aangepaste organisme beter overleven en steeds meer de overhand nemen in de populatie.

Condities

Als er aan vier voorwaarden voldaan is, dan vindt er natuurlijke selectie plaats waaruit adaptatie en evolutie volgen.

1. Een eerste voorwaarde is reproductie. Zonder reproductie is er geen evolutie.
2. Een tweede voorwaarde is erfelijkheid. Hoe de volgende generatie eruit ziet, wordt bepaald door de vorige (bepaalde eigenschappen doorgeven). Bijvoorbeeld: Indien door de huidige generatie zich aan het noodweer heeft aangepast, zal de volgende generatie er ook minder last van hebben. Indien anders moet de volgende generatie zich daar zien aan te passen.
3. Variatie is een derde voorwaarde. Tussen individuen van een zelfde soort zijn minime verschillen. Deze verschillen zijn zeer belangrijk omdat ze eventueel een voor- of nadeel kunnen zijn. Waardoor ze bij de laatste voorwaarde voordeel zouden kunnen behalen.
4. Een laatste voorwaarde is competitie. Niet alle individuen kunnen namelijk overleven en voor nageslacht zorgen.

Consequenties

Adaptatie betekent dat steeds meer wezens die goede eigenschap gaan hebben. Als we in gedachte houden dat het menselijke brein enorm veel energie eist, stellen we ons onmiddellijk de vraag : "Waarom ontwikkelden de mensachtigen zulke grote hersenen ?" Natuurlijk helpt het om intelligenter te zijn als je je wil adapteren aan de uitdagingen van je omgeving. Menselijke intelligentie heeft zich echter veel verder dan dat stadium ontwikkeld. Kleinere hersenen zouden ons heel wat energie besparen, maar evolutie verspilt geen energie zonder reden . . . Grotere hersencapaciteit is een voordeel in de strijd om het bestaan (meer uitdagende omstandigheden overleven).

7. En wat hebben we gemeenschappelijk met de primaten? Hoe zetten we die erfenis verder?

Opmerking: We stammen niet af van de apen maar de aap en de mens hebben gemeenschappelijke voorouders.

Gemeenschappelijkheden

- Primaten zijn in staat om te grijpen en dingen vast te pakken. Ze hebben verschillende vormen van voortbewegen, maar ze steunen het meest op hun achterpoten waardoor ze vaak rechtop zitten.
- Het zicht is het belangrijkste zintuig.
- Ze hebben grote hersenen.
- Ze hebben ook een langere levensduur, flexibel gedrag en sociale complexiteit.
- De meeste primaten leven in groepen en hebben een sociaal leven. Verschillende niet-menselijke primaten gebruiken soms werktuigen. Sommige primaten kunnen communiceren met behulp van symbolen.

Door hun specifieke morfologie en sterk adaptieve gedrag hebben primaten het mogelijk gemaakt om in een verscheidenheid aan habitats te leven.

Verschillen

- Enkel mensen lopen gebruikelijk rechtop. Andere mensapen kunnen dat ook, maar het is niet hun standaardmanier van lopen. We zitten ook (doorgaans) recht.
- Wij gebruiken werktuigen om andere werktuigen te maken. Zoveel werktuigen voor zoveel verschillende dingen. We gebruikten ook techniek.
- Mensen zijn verschillend van de meeste primaten omdat we heel lang nodig hebben om op te groeien. Het duurt langer om volwassenen te worden.
- Al behoren we tot verschillende groepen (Olympische spelen), toch kunnen we in contact staan met mensen die we nog nooit ontmoet hebben.
- We beschikken over een complex en gevarieerd taalgebruik. We gebruiken dit om informatie bij te houden en het vormt de basis voor verbeelding.

- Ons vermogen tot imitatie heeft de ontwikkeling van de kenmerken die de mens uniek maken, mogelijk gemaakt. Imitatie is iets nieuws dat wordt eigen gemaakt door het te kopiëren van een ander individu. Voor de mens is imitatie iets dat van nature en altijd spontaan gedaan wordt.
- We hebben geen staart (meer)
- Onze torso's zijn korter
- We kunnen beter grijpen
- We hebben grotere hersenen
- We hebben zeer bewegelijke voorste ledematen
- We leven langer

We hebben handen om dingen te grijpen en vast te pakken, deze handen kunnen we draaien via een flexibele schouder. Via hun zijn we ook onze handen gaan gebruiken om gereedschappen te maken. vb. daarvan is dat de chimpansees een stok gebruiken om termieten uit hun hol te halen. Wij hebben echter ons verder gespecialiseerd in het maken van gereedschappen.

8. Waarom zijn we rechtop beginnen lopen? Hoe heeft dat ertoe geleid dat we onze vacht verloren hebben?

Enkel mensen lopen gebruikelijk rechtop, andere mensapen kunnen dit ook, maar dat is niet hun standaard manier van lopen.

Voordelen

- Makkelijker om vruchten te plukken van laaghangende takken
- Handen vrij voor het dragen van voedsel, werktuigen en baby's
- Een meer intimiderende verschijning
- In staat om grotere afstanden af te leggen

Het is door het laatste voordeel dat de mens zijn vacht is verloren.

Als we lopen blijven we koel door te zweten, dat is iets wat onze voorouders hadden. Om te zweten moesten onze haren weg. Door het hebben van geen vacht en te zweten konden we snel afkoelen bij het lopen. We konden lange afstanden lopen terwijl andere dieren moesten schuilen voor de warmte. Dit allemaal dankzij zweet en het verlies van vacht. Dit was zeer belangrijk voor de lange afstanden die we liepen.

9. Wat is de band tussen rechtop beginnen lopen en het ontstaan van techniek? Hoe heeft de techniek onze lichamen gevormd?

Als we rechtop liepen kregen we onze handen vrij. Hierdoor kregen we de mogelijkheid om onze motoriek van onze handen te specialiseren, verfijnen. We kregen de mogelijkheid om werktuigen te vervaardigen en daarmee gepaard het ontwikkelen van techniek.

Als we naar de chimpansees kijken zien we dat we enorm veel gelijkenissen hebben in onze handen (dezelfde beenderen en spieren in onze handen). Maar toch gebruiken we onze handen anders. Dankzij onze duim kunnen wij met gemak iets oprapen (vb een appel), voor een chimpansee is dit een stuk moeilijker. Wij kunnen onze vingers veel meer vrij bewegen terwijl bij een aap zijn vingers vaster zitten. Onze duim en pink zijn zo vrij dat we makkelijk iets kunnen nemen. Onze duim is ook veel langer en dikker dan die van een chimpansee. Dankzij deze duim konden we makkelijk gereedschappen gebruiken. (voor de gereedschappen zelf te makken hebben we niet echt onze duim nodig). Door het gebruik van onze gereedschappen zijn onze handen nu gevormd zoals ze zijn. Onze techniek heeft onze handen gevormd en heeft de wereld waarin we leven ingrijpend veranderd.

10. Wat is de band tussen het veroveren van het vuur en de grote hersencapaciteiten van het geslacht *Homo*

Traditioneel dacht men dat vlees de oorzaak was voor de grote hersencapaciteit van het geslacht *Homo*. Maar recent onderzoek suggereert dat het beginnen koken van voedsel er voor veel meer tussen zat. Rauw voedsel vraagt meer tijd om op te eten en vraagt bovendien ook meer energie om te verteren. Je haalt dus minder energie uit je eten. Gekookt voedsel echter kan je sneller opeten, is makkelijker te verteren en je haalt er meer energie uit. Hierdoor krijgen onze hersenen meer energie om te groeien. Dus het beheersen van vuur heeft geleiden tot de massale toenames van onze hersenen tussen 0.8 en 0.2 ma. Er waren ook andere voordelen namelijk:

- Bescherming tegen wilde dieren
- Licht
- Warmte
- Stimulans voor het sociale leven (kring rond vuur zingen, verhalen vertellen,...)

Waarom was die massale toename van de hersencapaciteit eigenlijk nodig?

In het videofragment dat we hierover gezien hebben was ook sprake van het zeer instabiel worden van de leefomgeving van onze voorouders waardoor ze in staat moesten zijn tot “mentale flexibiliteit” om te kunnen overleven.

11. Wat zijn de oorzaken en gevolgen van de grote hersencapaciteit van het geslacht *Homo*

Oorzaken

Zie vorige vraag.

Gevolgen

- We hebben de mogelijkheid tot denken, verbeelden, fantaseren en creëren van dingen. De manier van ons denken, we kunnen ook goed zien wat andere denken. Door de grote hersenen hebben we een zekere mentale flexibiliteit. Dit is nodig om te overleven in complexe groepen (wie te vriend houden, met wie bondgenootschappen sluiten, wie te mijden,...) Hierdoor konden onze voorouders hun gedrag aanpassen aan de snel wisselende omstandigheden.
- Net zoals chimpansees kunnen we dankzij onze hersenen sociale contacten leggen.

Weten in een groep bij wie we moeten zijn om te overleven (politieke contacten leggen) en wie we moeten laten vallen. Het verschil tussen ons en de chimpansees hier is dat wij kunnen weten wat iemand aan het denken is door gewoon naar hun ogen te kijken en zo hun gedachten lezen. (vb. snoepje met kinderen: we zeggen dat een snoepje daar ligt, maar door naar onze ogen te kijken weten deze kinderen waar het snoepje echt ligt).

- Ons vermogen tot imitatie heeft de ontwikkeling van de kenmerken die de mens uniek maken, mogelijk gemaakt.

Imitatie is iets nieuws dat wordt eigen gemaakt door het te kopiëren van een ander individu. Voor de mens is imitatie iets dat van nature en altijd spontaan gedaan wordt. Imitatie is een snelle opeenstapeling van inzichten en vaardigheden die zich gemakkelijk doorheen de populatie kunnen verspreiden en zeer gemakkelijk van generatie op generatie doorgegeven kunnen worden, waarbij elke generatie kan verder bouwen op wat de vorige generatie bereikt heeft. Rol van imitatie als motor achter de snelle en massale toename van de hersencapaciteit. Grotere hersencapaciteit is een voordeel in de strijd om het bestaan (meer uitdagende omstandigheden overleven). Echter, op een zeker moment zouden nog grotere hersenen geen significant extra voordeel meer opleveren en zouden de nadelen te groot worden. Dus stopt de toename in hersencapaciteit. Waarom begint 2,5 miljoen jaar geleden in het genus Homo zo'n massale en snelle toename van de hersencapaciteit? Iets moet het bestaande evenwicht hebben verstoord. Een eerste hypothese is een anatomische verandering. Een tweede hypothese is dat de mens het vermogen verwerft tot imitatie. In staat zijn te imiteren levert een zeer groot voordeel op in de strijd om het bestaan. (vb. gezonder leven) Imiteren is moeilijk en vraagt een grote hersencapaciteit. Imitatie is het fundament van de ganse menselijke cultuur. Mensen imiteren ook elkaars verlangens: we willen bezitten wat de ander bezit of we willen wat een ander wil. De zogenaamde driehoeksbegeerte. Een subject imiteert een model dat begeert naar een object. Het model ziet dat het subject het object wil en dus zal dit model het object nog veel meer willen. Dit leidt tot rivaliteit, competitie en (buitensporig) geweld.

- Nog een gevolg van onze grote hersencapaciteiten is techniek die dan weer gepaard ging met symboliek en taal.

We gebruikte techniek als een aanvulling op onze tekortkomingen (klauwen, scherpe tanden,... die we misten). We hebben het vermogen nodig om te leren om stenen werktuigen te vervaardigen. Je moet begrijpen wat je leraar bedoelt. Je hebt het vermogen nodig om je te kunnen inleven in iemand anders gedachtegangen.

Imitatie is daarbij belangrijk waarbij we het gedrag en inzichten kopiëren. Om kennis door te geven en verder te kunnen bouwen op voorgangers hebben we taal en symboliek nodig. Alsook symbolisch denken waardoor we de mogelijkheid krijgen om alternatieve werkelijkheden in te beelden (verbeelding) en hypothetisch te denken (“wat als...”). Het is dit vermogen dat ons uniek maakt binnen het dierenrijk en dat ons maakt tot de wezens die we zijn.

- Nadeel aan een groot brein

Voor de bevalling wordt het moeilijker omdat we een groter hoofd hebben. Eigenlijk komen we er te vroeg uit waardoor we in het begin helemaal hulpeloos zijn. Ons brein is in het begin niet groot. Het duurt nog even voordat ons brein volledig is volgroeid. Tot dan zijn we redelijk hulpeloos. De hulp van oudere vrouwen is nodig voor de kinderen mee op te voeden. Niet alleen door het helpen, maar ook door mee te helpen met de evolutie van het kind en wat ze allemaal leren. Deze langere periode van postnatale groei van de hersenen heeft ten gevolge dat we een langere kindertijd (zorg) nodig hebben.

12. Geef de vijf karakteristieken van de mens die ons uniek maken in vergelijking met ander dieren?

1. Rechtop lopen
2. Grote hersenen (hoog EQ)
3. Gebruik van werktuigen
Niet-menselijke primaten maken werktuigen als einddoel, wij maken werktuigen om werktuigen te kunnen maken. Hierdoor kregen we controle over vuur wat een grote inpakt had op ons dieet.
4. Ingewikkeld sociaal leven
Enkel wij kunnen rijke en complexe vormen van taal gebruik om ideeën en dergelijke uit te drukken. We begraven onze overledenen, hierdoor gaat de identiteit na de dood ook verder.
5. De mens verandert zijn leefomgeving ingrijpend
De neolithische (r)evolutie:
Begin domesticatie van dieren en planten en overgang van nomadische naar sedentaire levenswijze waarbij de eerste steden ontstonden.
Hierdoor waren we niet meer afhankelijk van de jacht en maakte we ons minder zorgen over het eten.

13. Dirk De Wachter pleit voor een beetje ongelukkig zijn. Waarom doet hij dat? Wat is er dan mis met gelukkig willen zijn? Welke paradox stelt De Wachter vast met betrekking tot de manier waarop mensen omgaan met geluk en ongeluk?

Dat wij zo nodig gelukkig willen zijn is een probleem. Het is niet meer normaal. Het lijkt alsof het levensdoel ‘gelukkig zijn’ is geworden, en dat is natuurlijk niet zo.

Het is niet zo moeilijk voor de westerse mens om gelukkig te zijn. Het is te koop, het

geluk, het schijnbare geluk. Het gaat heel vaak over materieel geluk, over blitse wagens, over zwemvijvers, over mooie villa's. Het geluk wordt daaraan verbonden. Het blijkt niet zo te zijn, er is weinig correlatie tussen geluk en geld, tenzij in de uiterste vormen. Heel weinig geld maakt ongelukkig en heel veel geld ook.

De illusie van de maakbare mens, dat is de meritocratie⁷. We hebben ook merite, we hebben verdiensten aan het geluk. En de gelukkigen onder ons, die kloppen zich op de borst, die staan vooraan op de speedboot van de snelle maatschappij. Die zijn bruingebrand, omringd door langbenige blondines en zij zeggen: kijk eens, ik heb het zelf gedaan. Mijn geluk is mijn verdienste. Zo gaat dat in die meritocratie. Geluk is een soort van maakbaar iets. Dat is deze maatschappij.

Het tweede punt... Wat wij absoluut willen in deze maatschappij is héél gelukkig zijn. Onwaarschijnlijk gelukkig zijn. Het is nooit goed genoeg, de lat ligt zeer hoog. Dat is gekomen, langzaam aan, door het afschaffen van het paradijs. Vroeger, als mensen stierven, dan was er na het leven het paradijs en daar waren mensen gelukkig, zo was dat. Dat paradijs is afgeschaft, na dit leven - zeggen wij - is er niks... Dan wel voor sommigen misschien is er na dit leven iets... Maar laten we nu toch maar zien dat we het allemaal kunnen hebben.

We zoeken ons geluk niet in de gewone aangename rustige dingen, maar meer en meer in de kicks, in het ongebreidelde, in de snelheid die bijna gevaarlijk wordt. In het risicovolle, in het steeds maar straffer, waardoor ons neurologische systeem uitgeput raakt. Het lijkt alsof we niet meer kunnen gewoon stil zijn. Alsof we dit soort gedoe als verslaving kennen. Daar zitten we heel vlug met een probleem want het kan niet altijd snel en wauw zijn. Af en toe mindert het. Als we op een piekervaring zitten, moeten we ook altijd dalen.

Paradox

Verlies maakt ons onvermijdelijk wat ongelukkig en dan komt de truc van de psychiater. Wat doen we met ongelukkig zijn? Wij zijn ons brein. Ineens komt daar het brein als verklaring voor het ongelukkig zijn. Aan het gelukkig zijn hebben wij verdiensten, dat doen we zelf. Dat is fantastisch, daar hebben we een bonus voor. Het ongelukkig zijn verdragen we niet en we maken daar de psychiatrie om het ongelukkig zijn een plaats te geven in het brein. Het ongeluk is een ziekte, "de truc van de psychiater". Met andere woorden, geluk is maakbaar, maar ongeluk daar kunnen we dan weer niets aan doen.

Maar de oorzaak is ons ongebreideld willen gelukkig zijn en we zeggen tegen de psychiater... de psychiater vraagt natuurlijk: hoe is het met u? De meeste patiënten aan wie ik vraag 'hoe is het met u?' reageren raar. Wat vraagt die man nu, wat een rare vraag. Die psychiaters zijn toch rare mensen, hoe is het met u? Het gaat natuurlijk slecht met mij, anders was ik hier niet. Geef mij een pil en vlug. Dan kan ik mij goed voelen en terug in de wereld doordenderen alsof er niets aan de hand is. De pillenmaatschappij lijkt de prijs te zijn die we betalen om de illusie van het geluk hoog te houden. Het lastige van pillen is dat ze werken, tijdelijk, een beetje. Ze kunnen inderdaad die illusie soms nog wat hoog houden. Ik zie zeer veel succesvolle mensen, niet patiënten, die dankzij deze pillen kunnen doen alsof ze niet patiënten zijn. Het is een merkwaardige paradox.

⁷Meritocratie is een maatschappijmodel waarin de sociaal-economische positie van elk individu is gebaseerd op zijn of haar verdiensten (merites). Hierbij gaat het dus niet direct om de aanleg die men heeft, maar wat men met die aanleg doet. In plaats van onze talenten te ontwikkelen ("plus est en vous"), gaat men hun talenten steeds vaker uitbuiten ("plus est pour vous").

Doel

Het leren ongelukkig zijn is de sleutel voor een deftig leven, voor een goed leven. Het doel van dit leven is niet gelukkig zijn, want als je dat te obsessieel doet dan is dat de koninklijke weg naar depressie. Het doel van het leven is een goed leven leiden, en dan gaat daar geluk bijkomen.

Besluit

Wij moeten onze kinderen leren dat er beperkingen zijn, grenzen. Dat het af en toe een beetje verdrietig is. Dat af en toe uw hondje sterft en als dat het ergste is als kind dan heb je nog heel veel chance. Want af en toe sterft uw ouder, of een vriendje, of wordt er iemand ziek, of is er iemand gehandicapt, of gaan mama en papa uit elkaar, dat is niet af en toe, dat is heel vaak. Dat maakt verdrietig. Laten we daar woorden voor hebben, laten we zien dat dat kan, dat dat mag en dat dat niet noodzakelijkerwijs een psychiatrische afwijking is alstublieft. Heel veel van ons geluk is door geluk omdat we op de juiste plek geboren worden. Omdat we door onze ouders graag gezien worden, omdat we de goede financiële mogelijkheden hebben om te studeren, om de juiste mensen tegen te komen. Geluk heeft heel veel te maken met, wat ik noem, platte chance. Geluk heeft te maken met geluk.

“Laten aub een beetje ongelukkig zijn”

14. Wat zegt De Wachter over identiteit vandaag?

Ik denk dat we dreigen te gaan naar een maatschappij die gekwetst gehecht is. Waar hechting een probleem wordt. Waar mensen niet meer gedijen in een voorspelbaar milieu, waar zij zich kunnen vergissen, waar ze kunnen experimenteren met hun opgroeien en waar ze in een soort onvoorwaardelijkheid graag worden gezien. Mensen verliezen hun identiteit. Wie ben ik, waar kom ik vandaan? Wat is dit leven? Dat lijkt erg te schuiven. Onze identiteit is het beeld, is dat hoe we gezien worden in de beeldcultuur, in de reclamecultuur. Onze identiteit is ons brilmontuur. Onze identiteit is onze modieuze kledij. Onze identiteit is dat wat de buitenkant toont en als die buitenkant schuift, door onze gezondheid, door onze economische minder goede situatie, dan verliezen we heel onze identiteit. Gehechte identiteit bestaat uit een soort beworteling, uit een soort vastheid, uit een soort zeker zijn. Dat niet zomaar makkelijk omver geblazen wordt als er een beetje ongelukkig zijn opdaagt. Het platteland ontvolkt, mensen vluchten weg van het gewone. Het lijkt alsof in onze cultuur het gewone het meest te vermijden is. We zoeken naar het speciale, de kicks, het bijzondere, het ongewone, het heel bizarre eventueel. En we vinden eigenlijk alleen maar ledigheid.

15. Volgens Dirk De Wachter zorgt de hedendaagse samenleving ervoor dat we allemaal verlatingsangst hebben. Hoe hebben we dit aannemelijk proberen maken?

We hebben allemaal verlatingsangst. De invloed van het ideaal van de romantische liefde (romcom's), de invloed van de consumptie- of wegwerpcultuur en het hedonisme (genotcultuur) zorgt ervoor dat we allemaal angst hebben om in de steek gelaten te worden.

Binnen de relaties (besproken bij stelling 2) kunnen we steeds minder terugvallen op vastliggende omgangsnormen, waardoor het samenleven meer en meer een kwestie van afspreken en onderhandelen wordt. De waarden, normen, gedeelde opvattingen en rolpatronen moeten voortduren overlegd worden. Het gevolg hiervan is die verlatingsangst die wordt besproken bij stelling 1. De relaties worden meer gebaseerd op wat we hebben en doen en minder op wie we zijn.

16. Volgens Dirk De Wachter zorgt de hedendaagse samenleving ervoor dat we allemaal instabiele en intense relaties hebben. Hoe hebben we dit aannemelijk proberen maken?

We hebben allemaal intense, maar instabiele relaties. De impact van de individualisering op onze intermenselijke relaties zorgt ervoor dat ook het aangaan en onderhouden van relaties een opdracht wordt. Bij het aangaan van relaties spelen subjectieve factoren een steeds belangrijker rol. Wanneer het 'geïndividualiseerde individu' zich niet langer kan vinden in een liefdes-, huwelijks- of vriendschapsrelatie, gaat hij/zij vaak op zoek naar anderen bij wie men zich wel 'thuis voelt'. Het zich binnen de leefwereld afspelende sociale leven krijgt hierdoor een meer vlottend en minder duurzaam karakter.

Als het niet meer leuk is dan zoeken wie iemand anders en beter. Er is een grotere sociale (keuze)vrijheid, we gaan van stabiele sociabiliteit naar vlottende sociabiliteit. We zoeken relaties en vormen groepen op basis van persoonlijke affiniteiten i.p.v. objectieve factoren als werk of buurt. Het gevolg hiervan is dat onze relaties intenser worden maar daarbij ook instabieler. Men kan gemakkelijk op zoek gaan naar andere relaties, waardoor de relaties een meer vlottende en minder duurzaam karakter krijgen. Andere redenen voor het instabiel worden van onze relaties zijn:

- De invloed van het ideaal van de romantische liefde
- De impact van de consumptie-/wegwerpcultuur
- Het huidige economische systeem is sterk afhankelijk van groei, hierdoor is er enorme consumptie nodig. Waardoor producten sneller vernieuwd worden.
- Het hedonisme (onze genotscultuur)

17. Volgens Dirk De Wachter zorgt de hedendaagse samenleving ervoor dat we allemaal afvragen wie we zijn, wat we hier doen en waartoe het allemaal eigenlijk dient. Hoe hebben we dit aannemelijk proberen maken?

We stellen ons allemaal de vraag 'wie zijn wij?', 'wat doen we hier?', 'waartoe dient het allemaal?' We weten niet wat of wie we zijn. Het einde van de grote verhalen zorgt er voor dat er geen vaste referentiekaders meer zijn en dus ook geen voorgegeven antwoorden op de vragen wie we zijn en wat onze plaats is in de maatschappij en de wereld.

Het gevolg van het einde van de grote verhalen is dat er geen vaste referentiekaders meer zijn en dus zijn er geen voorgegeven antwoorden meer op de vraag wie we zijn en wat onze plaats is in de maatschappij en de wereld, dit is de "ver-onzeker-ing" van onze identiteit. Anderzijds zorgt de pluralisering voor de confrontatie met andersheid

en met de particulariteit van ons eigen verhaal (onze visie is een bepaald en beperkt perspectief, er zijn andere perspectieven die eigen legitiem te zijn. . .)

18. Volgens Dirk De Wachter vertonen we allemaal kenmerken van impulsiviteit. Hoe hebben we dit aannemelijk proberen maken?

We vertonen allemaal kenmerken van impulsiviteit. Een kenmerk van de postmoderniteit is de toenemende ervaringshonger. De postmoderne mens wil (en moet!) beleven, ervaren, genieten, plezier maken, voelen dat hij/zij leeft (= de genotscultuur of kickcultuur). Kan de postmoderne mens nog verlangen of moet het allemaal nu en onmiddellijk? De postmoderne mens is altijd op zoek naar het nieuwe, datgene dat hij/zij nog niet meegemaakt heeft (en dat moet steeds straffer en specialer zijn). De postmoderne mens verdraagt het gewone, het banale, het alledaagse maar moeilijk. Een dagje rustig thuis zitten is bijna niet meer aanvaardbaar. Van waar komt onze kickcultuur? Een kick stelt het onzekere 'ik' in staat zichzelf momentaan te bevestigen: ik ben hier, ik besta, ik leef echt, ik ga niet op in de vormeloze massa, ik ben een individu. Wat leert de kick nu over de postmoderne mens?

Hierbij kunnen we twee strategieën volgen: traditionalisering en de strategie van de kick.

1. Traditionisme betekent dat men zich onvoorwaardelijk overleven aan een bestaand groot verhaal en zich gaan afwijzen van de veelheid (de veelheid wordt gediaboliseerd).
2. Aan de andere kant, kan men zich laten overleveren aan intense ervaringen die een momentane bevestiging verschaffen van het eigen ik. Een kick stelt het onzekere 'ik' in staat zichzelf momentaan te bevestigen: "ik ben hier", "ik besta", "ik leef echt", "ik ga niet op in de vormeloze massa", "ik ben een individu". Wat leert de kick over de postmoderne mens?
 - Echte ervaring is problematisch geworden door het wegvallen van integrerende verhalen, die in staat stellen ervaringen te duiden en een plaats te geven.
 - Het streven naar kicks is de keerzijde van het menselijk verlangen naar identiteit, zin, geluk.

19. Volgens Dirk De Wachter is zelfdestructie een eigenschap van onze samenleving. Hoe hebben we dit aannemelijk proberen maken?

Zelfdestructie is een kenmerk van onze samenleving. Het lichaam wordt getraind, versierd, veranderd om erbij te horen en om uit te drukken wie men is of wie men wil zijn. (fitness en bodybuilding, tatoeages en piercings, plastische chirurgie. . .) De visie van De Wachter is dat onze doorgedreven lichaamscultuur ons dicht bij of zelfs over de grens van de automutilatie⁸ brengt.

De doordreven lichaamscultuur brengt ons dicht bij of zelfs over de grens van de

⁸Automutilatie is het woord voor zelfbeschadiging of zelfverminking

automutilatie. Het lichaam wordt getraind, versierd, verander om erbij te horen en uit te drukken wie men is of wil zijn.

20. Volgens Dirk De Wachter zijn we allemaal affectlabiel⁹. Hoe hebben we dit aannemelijk proberen maken?

Affectlabiliteit als gevolg van duidelijke reactiviteit¹⁰ van de stemming (vb. periodes van intense somberheid, prikkelbaarheid of angst meestal enkele uren durend en slechts zelden langer dan een paar dagen) (Stemmingswisselingen).

We zijn allemaal affectlabiel. Als we dieper ingaan op de identiteitsconstructie in de postmoderniteit merken we dat de identiteit van veel mensen geen geraamte meer heeft, geen diepstructuur, geen fundering, geen basis om op terug te vallen. Het is een oppervlaktestructuur geworden: ik ben hoe ik eruit zie en wat ik bezit, ik ben wat ik bereikt heb. Een identiteit wordt een beeld (een image/imago), het is geen woord (geen verhaal) meer dat kadert binnen een min of meer collectief gedeeld verhaal. Het gevolg hiervan is dat onze identiteit zeer veranderlijk (fluïde, vloeiend, instabiel) dreigt te worden. Dit is afhankelijk van de steeds wisselende grillen van de mode en trends die via de media op ons afkomen. Het is ook afhankelijk van de mate waarin je de 'pure chance' hebt om van tegenslagen gespaard te blijven.

Onze identiteit driegt zeer veranderlijk fluïde, vloeien en instabiel te worden. "Buffers" tussen het individu en de markt vallen weg, het individu is direct overgeleverd aan de markt. We construeren onze identiteiten met producten die we kopen op de markt: "de gehele levensstijl die men zich aanmeet, wordt aangekocht op de markt van vraag en aanbod". "Identiteit is een kwestie van bricolage" "Identiteit is er voor wie het zich kan permitteren: iemand is wat hij of zij zich kan aanschaffen"

We zijn hierdoor meer afhankelijk voor de steeds wisselende grillen van de mode en trends die via de media op ons afkomen. Ook zijn we afhankelijk van de mate waarin je de "pure chance" hebt om van die tegenslagen gespaard te blijven.

21. Volgens Dirk De Wachter hebben we allemaal last van zinloosheid en leegte. Hoe hebben we dit aannemelijk proberen maken?

We hebben allemaal last van zinloosheid en leegte. Het einde van de grote verhalen zorgt er voor dat er geen vaste referentiekaders meer zijn en dus ook geen voorgegeven antwoorden op de vragen wie we zijn en wat onze plaats is in de maatschappij en de wereld.

We ondervinden oriëntatieverlies, het wordt moeilijker om zich te situeren in een groter en overkoepelend geheel. De zingeving/-vinding wordt steeds meer een probleem.

⁹Affectlabiliteit is een sterke schommeling in de uiting van gevoelens. Affect betekent: het gedrag waarmee mensen laten zien hoe ze zich voelen. Iemand met affectlabiliteit zal emoties als verdriet of vreugde sneller en nadrukkelijker uiten door te huilen of te lachen. Gebrek aan stabiliteit in het gevoelsleven. Sterke schommelingen van emoties/stemmingen.

¹⁰Reactiviteit van de stemming: humeur sterk afhankelijk van gebeurtenissen.

22. Volgens Dirk De Wachter leven we in een tijd die doordrenkt is van onaangepaste agressieregulatie. Hoe hebben we dit aannemelijk proberen maken?

We leven in een tijd die doordrenkt is van onaangepaste agressieregulatie. Wat is er veranderd buiten vroeger? Ten eerste hebben we de televisie- en computercultuur als voedingsbodem. Ten tweede heeft men kattenkwaad tot hooliganisme als extreme uitingsvorm van zinloosheid en ten derde is er machteloosheid als overheersend gevoel wat leidt tot geweld als paradoxaal antwoord.

23. Volgens Dirk De Wachter vertonen we allemaal voorbijgaande, stressgebonden, paranoïde/dissociatiesymptomen. Hoe hebben we dit aannemelijk proberen maken?

We vertonen allemaal voorbijgaande, stressgebonden paranoïde of dissociatiesymptomen. Hypecultuur en massahysterie. De media bepalen de werkelijkheid. De waarheid in onze cultuur lijkt meer en meer op een constructie van de media- en de reclamewereld. Plots ontstaan er hypes, tegelijkertijd draait de werkelijke wereld verder. Sommige spontane emotionele reacties lijken gedissocieerde hypes: bepaalde gebeurtenissen worden enorm uitvergroot en even snel als ze gekomen zijn, lijken ze ook weer verdwenen. We hebben een on/off-relatie met dergelijke gebeurtenissen, los van de vraag of ze van impact zijn of niet. Niet de omvang van de gebeurtenis zelf, maar de ruimte die de media eraan geven, bepaalt de grootte van de impact die ze hebben op het bestaan.

Dit zijn kenmerken van onze hypecultuur en massahysterie (mediatisering).

24. Wat kenmerkt het neoliberalisme volgens Verhaeghe? Wat doet het neoliberalisme met egoïsme? Welk moreel onderscheidt maakt het neoliberalisme?

We worden onderworpen aan een dwingende morele norm, met name efficiëntie. Nadere beschouwing leert dat dit in feite staat voor meer winst op korte termijn, eerst via een verhoogde productie, later via verhoogde dividenden. De manier om die zogenaamde efficiëntie te bereiken, is het installeren van concurrentie tussen werknemers, en – ruimer – tussen mensen in het algemeen. Dit is het Rank and Yank systeem zoals het ingevoerd werd door het Amerikaanse Enron-bedrijf : evalueer alle werknemers op hun productiviteit, vergelijk ze onderling, en ontsla jaarlijks de twintig procent laagst scorende nadat je ze eerst belachelijk gemaakt hebt. De effecten van een dergelijke Human Resources Management worden zeer snel voelbaar: de collegialiteit verdwijnt, het sociaal wantrouwen en de angst stijgen, en zo ongeveer iedereen begint te frauderen. Er wordt van bovenuit een 'struggle for life' opgelegd, waarin de meest egoïstische figuren het best functioneren. Binnen het neoliberalisme krijgen we dan ook een doelbewuste herdefiniëring van het egoïsme. Dit gebeurde in drie stappen.

1. Vooreerst wordt egoïsme voorgesteld als een typisch en dus normaal menselijk kenmerk, met uitspraken zoals: 'Iedere mens is in wezen een egoïst, wie iets anders beweert, die liegt' en 'Altruïsme is niets anders dan uitgesteld egoïsme.' Ongeveer iedereen voelt zich daardoor aangesproken, omdat ongeveer iedereen inderdaad al egoïstisch gehandeld heeft, en zich daarover schuldig voelt.

2. De tweede stap is dat egoïsme naar voor geschoven wordt als hoogste vorm van rationaliteit: 'Een rationeel wezen denkt in eerste instantie aan zichzelf, dat is de beste strategie.' Oef! We hoeven ons toch niet zo schuldig te voelen.
3. Ten slotte wordt egoïsme herdoopt tot een menselijke deugd, want het precies dit egoïsme dat de vrije markt beter doet functioneren, en dat is uiteindelijk in het belang van iedereen.

Op grond daarvan kunnen we de ideale identiteit definiëren: de 'entrepreneur', als de moreel superieure mens waarop de maatschappij berust. Hardwerkend en toch flexibel, rationeel en dus instrumenteel-egoïstisch, efficiënt en dus uit op meer winst. Daartegenover staat de immorele mens: 'Wie niet produceert, die profiteert' (Decreus, 2013), met armoede als een symptoom van luiheid. Een neoliberale maatschappij evolueert vrij snel naar een dergelijke tweedeling: de winnaars bovenaan, die hun succes enkel te danken hebben aan hun eigen inzet en talent, de verliezers onderaan, wiens verlies hun eigen schuld is. Op de koop profiteren die verliezers van wat de hardwerkende entrepreneurs opgebouwd hebben, waardoor ze hun immorele aard nog meer bevestigen. Nieuwe schuldgevoel, "Ik ben een loser, en heb dit alleen maar aan mezelf te danken". Omdat dit onbewust onze identiteit is functioneren we binnen het TINA-denken (There Is No Alternative). Als men buiten dit TINA-denken redeneert wordt uitgescholden voor dromer, culturo,...

25. Wat maakt de metafoer van het call center duidelijk?

Ik maak graag de vergelijking met een call center, waar een zoetgevooisde stem ons haar keuzepalet oplegt: 'Voor optie x, kies 1, voor optie y, kies 2, voor optie z, kies drie'. Ik beschouw dit als een metafoer voor het neoliberale bestel: het aantal opties waartussen we kunnen kiezen, is niet alleen erg beperkt, bovendien worden ze letterlijk gedicteerd. Het call center als metafoer laat mij toe nog een ander kenmerk naar voor te schuiven: de anonimiteit, het verdwijnen van een centrale autoriteit die aanspreekbaar is en ter verantwoording geroepen kan worden als het verkeerd loopt. De verdwijning van een autoriteitsfiguur draagt sterk bij tot ons veralgemeend gevoel van machteloosheid. We weten niet meer naar wie we kunnen stappen met onze klacht, vandaar het succes van politieke goeroes die law and order beloven. Vroeger was het mogelijk een gezagsdrager (rector, fabrieksdirecteur) tot de orde te roepen, met een anonieme aandeelhoudersvergadering of een technocratisch bestuur lukt dat niet meer. We hebben ongemerkt de overgang gemaakt van een patriarchale maatschappij naar een Big Brother organisatie waar iedereen constant in het oog gehouden en beoordeeld wordt door iedereen op grond van een ongeschreven code, met afgunst als keerzijde van egoïsme-als-deugd.

26. Welke drie argumenten biedt Paul Verhaeghe om te onderbouwen dat het neoliberalisme negatieve gevolgen heeft?

1. Het eerste ligt op het ruime maatschappelijke vlak. Een neoliberale maatschappij doet de zogenaamde loonspanning, het onderscheid tussen de hoogste en laagste inkomens, sterk stijgen. Er is zeer overtuigend onderzoek dat dit vrij snel leidt tot een negatieve evolutie van ongeveer alle psychosociale gezondheidsindicatoren: hoe groter de sociale ongelijkheid, des te meer mentale stoornissen, tienerzwangerschappen en kindersterfte, agressie, zowel in de huiskamer als op straat, criminaliteit, drug- en medicatiegebruik enzovoort.

2. Het tweede argument drukt zich vooral uit op het individuele vlak en geeft een verklaring voor het toenemend gevoel van onbehagen bij het zogenaamde 'vrije' individu. Het neoliberale systeem gaat op een systematische manier alle sociale verbanden doorknippen. Het is het individu dat geëvalueerd wordt, dat al dan niet een bonus krijgt of een individuele trajectbegeleiding, enzovoort. Het andere individu is daarbij een potentiële bedreiging en steeds een concurrent binnen een veralgemeende Rank and Yank gemeenschap ('Hoeveel 'likes' heb jij op je facebookpagina? En hoeveel bezoekers op je blog?'). Een typisch gevolg daarvan is de exponentiële toename van contracten, als uitdrukking van ons veralgemeend wantrouwen. Het doorgedreven individualisme levert vandaag heel veel eenzaamheid op, als pijnlijkste symptoom van onze tijd. Even terugkeren naar wat ik daarstraks zei over sociale diersoorten: een individu dat alleen zit, is ofwel ziek ofwel uitgesloten.
3. Tot slot het derde argument, waar er vandaag veel te weinig aandacht aan besteed wordt, met name de ronduit rampzalige ecologische effecten, met als laatste voorbeeld de CO-2 uitstoot. Het wordt ronduit cynisch als we zien hoe het neoliberale model dit denkt op te lossen: om de broeikasgassen te beperken, heeft men er een handeltje van gemaakt, met bijgevolg letterlijk aandelen in gebakken lucht.

27. Waarom is volgens Verhaeghe een misvatting te geloven dat meer markt zorgt voor meer democratie?

Deze opvatting dateert uit de periode van de koude oorlog, toen we met recht en reden een tegenstelling konden zien tussen een centrale planeconomie en totalitaire regimes enerzijds en de toenmalige vrije markt en democratie anderzijds. Wat toen juist was, geldt niet meer voor onze geglobaliseerde en gedigitaliseerde economie, en toch blijft dit geloof overeind. Nog steeds wordt de vrije markt verdedigd als noodzakelijke basis voor een democratie, terwijl het vandaag exact het omgekeerde is. Hoe meer vrije markt, hoe minder democratie. De oorzaak daarvan ligt in het feit dat de overheid het idee van de vermarkting zo ongeveer volledig overgenomen heeft, met als structureel gevolg de installatie van een toenemende machtsongelijkheid en het verdwijnen van de autonomie. De machtsongelijkheid, op sociaal en financieel vlak, heeft vooral te maken met de verschuiving van de beslissingsmacht naar anonieme, technocratische instellingen die aan elke democratische controle ontsnappen, maar wel in toenemende mate dicteren wat politieke overheden moeten doen (IMF, G8/G20, OESO). Dit maakt politici machteloos, wat zich dan vervolgens vertaalt in de machteloosheid van de burger. Het verdwijnen van de autonomie heeft te maken met verschillende effecten van de zogenaamde vrije markt.

- Een eerste betreft de inperking van de keuzemogelijkheden bij zaken die er echt toe doen. We kunnen kiezen tussen tientallen verschillende tandpasta's, maar de keuze op het vlak van openbaar vervoer, zorg, onderwijs, energievoorziening wordt heel sterk ingeperkt.
- Een tweede betreft de inperking op de mogelijkheid tot kritiek. We hebben geen duidelijk aanspreekbare figuren meer, die ter verantwoording geroepen kunnen worden als het misloopt. In het call center krijg je alleen een computerstem aan de lijn en in het beste geval een onderbetaalde medewerkster. Daarmee is de basis van een democratie de facto opgegeven, met name dat publieke bevoegdheden in publieke handen berusten en dat burgers daar een publieke verantwoording over kunnen vragen.

- Een derde inperking van de autonomie ligt heel individueel: dit systeem werkt sterk in op het schuld- en schaamtegevoel. Wie zaagt en zeurt, en zeker als hij of zij het niet gemaakt heeft, krijgt zeer snel te horen dat hij zijn verantwoordelijkheid niet neemt.

28. Waarom zorgt meer markt volgens Verhaeghe voor meer regelgeving en procedures?

Het woordje 'vrij' in vrije markt roept nog altijd het idee op van minder regels en meer vrijheid, het woord overheid daarentegen staat voor betutteling. Vandaag hebben we veel te veel regelgeving – daar zijn we het wel over eens – en we leggen daarvoor de schuld bij de overheid. De oplossing wordt dan minder staat en meer vrije markt. Wat we daarbij niet zien, is dat de overheid ondertussen zo ongeveer synoniem is van de vrije markt, en dat precies die koppeling aan de basis ligt van de exponentiële toename van regels. De neoliberale versie van de vrije markt heeft het sociaal vertrouwen weggeveegd en haar eigen uitgangspunt in toenemende mate gerealiseerd, met name een verzameling individuen die alleen uit zijn op hun eigen voordeel. Het antwoord daarop is een groeiend aantal regels, en vooral, een toenemende disciplinerende van overheidswege. Dit wordt verkocht – soms letterlijk – onder het mom van responsabilisering.

29. Hoe sluit onze bespreking van Frans De Waal (begin thema 4) aan op de bespreking van het neoliberalisme (einde thema 3)? Hoe hebben we met andere woorden de overgang tussen beide thema's gemaakt?

Frans De Waal maakt komaf met de illusie dat de mens van nature egoïstisch is. De mens is coöperatief en empathisch. Er bestaat een geëvolueerde moraal, moraal is gegroeid van onderuit en daarvoor hebben we God of religie niet nodig (moraal is ouder dan religie).

Paul Verhaeghe zei dan weer dat het neoliberalisme zorgt voor een verhoogde vorm van egoïsme. Dankzij het systeem van *Rank and Yank* zal er concurrentie tussen de mensen ontstaan, collegialiteit verdwijnt. We krijgen van bovenaf een "struggle of life" opgelegd waardoor de meest egoïstische figuren het best functioneren. Hierbij ligt de connectie tussen de twee thema's volgens mij. Het neoliberalisme laat het egoïstische van de mens naar boven komen, waardoor het lijkt alsof de mens van nature egoïstisch is. In de speech van Gordon Gekko, uit de film Wallstreet, wijst men egoïsme toe aan de evolutionary spirit. En dat beeld moet de wereld uit volgens Frans De Waal. Want heeft egoïsme wel een evolutionaire basis? De Waal spreekt niet echt over egoïsme, maar zegt wel dat het is niet omdat biologen spreken over concurrentie dat het daarom ook goed is.

30. Waarom kreeg het vierde thema als titel "Kwetsbaar geluk" mee?

We doen aan zelfontplooiing, zelfzorg om ons ten dienste te stellen van de Ander. Dat is het belang van het verschijnen van de Ander of andersheid. Hierdoor worden we ethische wezen en barmhartige wezens. Het is dus net door het verschijnen van de Ander dat er een bron van geluk (*Eudaimonia*) te vinden is. Zin en geluk ontvangen we doorheen de

Andere en het Andere. Dit is ook wat de De Wachter zei, "Geluk is niet iets maakbaar, het iets dat we vinden, wat ons gegeven wordt."

31. Wat zijn volgens Frans De Waal de drie lagen van empathie?

1. Emotionele aanstekelijkheid (*Emotional contagion*)

Het fundament van empathie is het vermogen de emotionele toestand van een ander individu over te nemen. Voorbeelden:

- Een zwerm vogels die opvliegt als één van hen opschrikt
- Zuigelingen die allemaal beginnen te wenen als één van hen weent
- Schoolvissen ...

Dit is zeer oud en levert een duidelijk voordeel op in de strijd om het bestaan, het is een evolutionair voordeel. Er zijn geen cognitieve capaciteiten nodig.

2. Zorg voor anderen (*Sympathetic concern*)

De zorg voor anderen is het gevolg van de emotionele aanstekelijkheid en het inschatten van de toestand van de ander. Met als belangrijkste voorbeeld, het geven van troost (bij mensapen, niet bij apen).

3. Empatische perspectiefname (*Empathic perspective-taking*)

Dit is het vermogen om gericht te helpen. We moeten instaat zijn om te begrijpen wat anderen willen of nodig hebben, dit vergt een toegenomen intelligentie. Dit komt voor bij apen, olifanten en dolfijnen. Dit alles vraagt om een sterker zelfbesef (band met MSR¹¹). Voorbeeld: Een dolfijn brengt een gekwetste duiker terug aan de oppervlakte, de dolfijn kan de nood van de mens inschatten.

32. Wat is altruïsme en op welke manier is empathie hiervan het evolutionair fundament?

Altruïsme (of onbaatzuchtigheid) is het voortdurende gerichtheid op het welzijn van anderen, vaak met opoffering of verwaarlozing van eigen belang en eigen welzijn, in tegenstelling tot egoïsme.

Empathie zou het evolutionair fundament zijn van altruïsme omwille van volgende redenen:

- We kunnen een onderscheid maken tussen wat een voordeel oplevert in de strijd om het bestaan ("ultieme oorzaken") en wat een individu hier en nu tot handelen aanzet ("onmiddellijke oorzaken").
- Voordelen die zich op lange termijn kunnen voordoen kunnen ons moeilijk aanzetten tot een bepaald gedrag (hier en nu). Dit is zeker het geval bij soorten die niet ver in de toekomst kunnen kijken.
- Zoals hierboven al vermeld, zal empathie een voordeel opleveren in de strijd om het bestaan.
- Empathie werkt automatisch en biedt zo het fundament voor altruïsme.

¹¹MSR = *mirror self-recognition*

- *Beperking*: empathie vraagt om nabijheid, overeenkomst, familiariteit, mogelijkheid tot identificatie.

Voorbeelden:

- Chimpansees redden andere chimpansees van de verdrinking, terwijl hij zelf ook het risico loopt om te verdrinken.
- Een bonobo vermaakt een kapotte vogel.
- Een moeder voelt de pijn van haar kroost

33. Leg uit: "Het is niet omdat biologen het voortdurend over concurrentie hebben dat ze concurrentie aanbevelen" (Frans De Waal)

Van nature uit zal er al concurrentie bestaan, competitie en concurrentie ligt aan de basis van de biologische evolutie. Het is namelijk één van de vier pijlers van de evolutie. Er werd aanvankelijk gedacht dat het gedrag van apen enkel op agressie en concurrentie gericht was. De Waal ziet echter ook een ander aspect, de basis van de moraliteit, waaraan niet religieus moet voorafgaan. Het fundament van de empathie bleek al heel vroeg aanwezig als meerwaarde in de kans op overleven. Als voorbeeld zien we de moeder die de pijn van haar kroost voelt, wat als een evolutionair voordeel kan worden aanzien.

34. De aanleiding voor het vertellen van de parabel van de Barmhartige Samaritaan is de vraag van een wetgeleerde. Om welke vraag gaat het hier? Waarom is dat een strikvraag? Hoe ont-snapt Jezus aan de valstrik?

"Wie is mijn naaste?" De wetgeleerde vraagt (onder andere) "Wie is mijn naaste?". Het is gericht op het voorwerp van de naastenliefde, namelijk op wie wel of niet onder de label 'naaste' valt. Dit is een strikvraag, in die zin dat wie een bepaalde categorie opnoemt, automatisch andere uitsluit, zelfs als men een verruiming doorvoert door nog andere groepen of soorten mensen toe te voegen.

Op de subtiele, listig gestelde keuze- en uitsluitingsvraag antwoordt Jezus met het bekende verhaal van de barmhartige Samaritaan.

In het verhaal weigeren eerst twee hooggeplaatste Joden (een priester en een Leviet) hun handen vuil te maken om een slachtoffer van een geweldsmisdrijf langs de kant van de weg te helpen, maar later blijkt een Samaritaan (een destijds door de Joden geminacht volk) wel hulpvaardig. Wat met deze gelijkenis moet worden overgebracht is dat telt wat iemand doet, niet wat hij is. En niet alleen de letter van de wet, ook de geest van de wet moet worden nageleefd, is de stelling.

"Wat moet ik doen om deel te krijgen aan het eeuwige leven?" Dit is ook een strikvraag vermits men ook zonder ultieme zin/einddoel ethisch moet handelen. Bij het verhaal van de Baal Sjem Tov, zien we dat hij blij is als hij het eeuwige leven niet verkrijgt. Zo kan hij ethisch handelen zonder dat er een beloning aan vast hangt.

Jezus antwoordt met een wedervraag: "Wat lees je daarover in de Thora?". De wetgeleerde antwoordt hierop met een verwijzing naar het dubbelgebod van de liefde ("Bemin God uw naaste als uzelf") waarop Jezus zegt dat hij moet doen wat hij weet.

35. Wat wordt bedoeld met "het lichamenlijk fundament van de intermenselijke ethiek"?

Intermenselijke ethiek heeft op de eerste plaats te maken met 'geraakt worden' en 'raakbaar zijn' door het lot van de heel concrete ander, die op onze weg 'halfdood' en 'berooïd' wordt achtergelaten, zoals het slachtoffer van de rovers in het verhaal van de barmhartige Samaritaan. Omdat onze subjectieve gevoeligheid tegelijk lichamenlijke gewaarwording is, voltrekt het 'geestelijke' zich mede doorheen onze lichamenlijke gevoeligheid. Deze sensibilliteit dient strikt als 'kwetsbaarheid' in de passieve zin van het woord begrepen te worden, en niet primair als een actieve opstelling of nog minder als een aanleg van openheid voor de ander. Hiermee stoten we op de heel eigen betekenis van de ethische 'passie' voor de ander. Vooraleer zij een actieve, sterke beweging naar de ander toe is, die niet al te veel berekent of zich 'voorzichtig' weerhoudt, maar integendeel enthousiast en gloedvol alle beschikbare krachten inzet, is zij op de eerste plaats een passieve bewogenheid: men wordt getroffen, geappelleerd en in beweging gezet door de verschijning van de ander. Vooraleer de passie voor de ander een actief optreden wordt, is ze eerst een 'ondergaan door de ander'.

36. Wat is de ethische grondervaring?

Op het ogenblik dat ik door zijn ellende ertoe aangetrokken word naar de ander niet om te zien, besef ik gelijkoorspronkelijk dat datgene wat kán eigenlijk niet mag. Dit is de kern van de ethische grondervaring die als een appèl, dit is als een verbod, van het 'feit' van de lijdende ander uitgaat. In mijn om zichzelf bekommerde zijns poging, die enkel vreest om het eigen bestaan, word ik in de intimiteit van mijn vrijheid zelf geschokt en in vraag gesteld. 'Gij zult niet doden', 'gij zult de ander niet aan zijn lijden overlaten', 'gij zult de ander niet aan een gewisse dood uitleveren': dat is het woordeloze woord dat van de verschijning zelf van de getroffen ander uitgaat. Het moeten dat zich in de verschijning van de lijdende ander opdringt, is geen natuurnoodzakelijk moeten van 'niet anders kunnen', maar integendeel een 'anders kunnen' dat niet mag. De kern van de ethische ervaring is moeten kiezen voor het goede, maar het kwade kúnnen kiezen – hoogste niet onverschilligheid!

In het Nederlands: Men moet het goede doen, maar kan kiezen om het kwade te doen.

- Geen vrijheid van initiatief, maar wel vrijheid van antwoord.
- De verantwoordelijkheid in de tweede persoon wordt mij aangedaan (door de ander die verschijnt) en ik moet antwoorden (ik moet een keuze maken), maar ik ben wel vrij om die verantwoordelijkheid al dan niet op te nemen (ik kan ze ook afwijzen - ook al beteken dat een keuze voor het kwade en tegen het goed)

37. Waarom is de naastenliefde een gebod?

De paradox dat de naastenliefde een gebod is lijkt een vreemde of zelfs aanstootgevende gedachte. Wat achter deze reactie zit: liefde als gevoel. Naastenliefde heeft echter niet te maken met subjectieve voorkeur. Naastenliefde is geen vorm van erotisch verlangen en geen vorm van vriendschap. De naastenliefde heeft haar vertrekpunt en wortel in het harde feit dat de ander in mijn bestaan opduikt ondanks mezelf. Ze vertrekt vanuit de objectieve gegevenheid van de ander die zich onaangemeld aan mij voordoet. Het is precies deze ‘uitwendige’ verschijning van de ander die voor mij een gebod betekent om die ander in zijn ‘anders-zijn’ tegemoet te treden, niet omdat ik ertoe geneigd ben vanuit een welbepaalde persoonlijke, emotionele voorkeur, maar omdat de ander mij als zodanig appelleert en dus als (nood)lijdende ook ‘recht’ heeft op mijn liefde. De naastenliefde is dus een één richtingsverkeer en moet dus een gebod zijn want het is geen reflex, het komt niet vanzelf. Het heeft wel de raakbaarheid van de Ander als fundament. Dit in tegenstelling tot vriendschap die wederkerig is, waarbij er gedeelde interesses en belangen zijn.

38. Op welke manier maakt het verschijnen van de noodlijdende ander mij uniek?

De verantwoordelijkheid voor de ander die mij overvalt omdat een noodlijdende ander ongevraagd op mijn pad verschijnt en door zijn nood mij stilzwijgend voor hem verantwoordelijk stelt. De verschijning van de ander op mijn pad roept weerstand op. In het verhaal zien we dat in de figuur van de priester en de leviet (ze lopen in een wijde boog om de uitgeschudde man heen). Fundament van de verantwoordelijkheid in de tweede persoon is mijn raakbaarheid voor de (lijdende) ander. Mijn lichaam, dat door zijn kwetsbaarheid gevoelig is voor wat een andere mens aangedaan wordt. Het gaat niet enkel om mijn lichamelijke, maar ook om die van de ander. Het verschijnen van de ander dwingt mij tot een keuze: een keuze die niet te ontlopen is, geen twee gelijkwaardige opties. De ander verschijnt als appel... maar tegelijk ook als imperatief: “Dood mij niet” (“Doden” niet uitsluitend in de strikte zin).

Tegelijk kan de ander niets forceren, niets afdwingen; de ander kan slechts oproepen, appelleren, smeken. Dit is waarom mijn vrijheid behouden blijft: ik heb dan wel geen “vrijheid van initiatief” (de ander overvalt mij), maar ik behoud mijn “vrijheid van antwoord”. De verantwoordelijkheid in de tweede persoon wordt mij aangedaan (door de ander die verschijnt) en ik moet antwoorden (ik moet een keuze maken), maar ik ben wel vrij om die verantwoordelijkheid al dan niet op te nemen (ik kan ze ook afwijzen – ook al betekent dat een keuze voor het kwade en tegen het goede, zie infra). Er wordt een nieuwe vorm van schuld, fout en kwaad waarbij als ik weiger de mij aangedane verantwoordelijkheid op te nemen, dan sticht ik ethisch kwade en is er sprake van reële schuld.

Ik ben uniek, niet om wat ik ben of tot stand brengt, maar omdat ik “part gesteld word” (“uitverkozen”) als degene die geroepen is om die unieke noodlijdende Ander nabij te zijn. Ik krijg een nieuwe invulling van mijn uniciteit.

39. Wat zijn de kenmerken van de barmhartigheid?

Barmhartigheid is opgenomen verantwoordelijkheid in de tweede persoon: Zich toewijden aan het welzijn van de ander. De ander in zijn lijden en sterven niet alleen laten.

Gratuiteit, volstreekte asymmetrie of niet-wederkerigheid. Het is een in principe eindeloze beweging van steeds meer toewijding en inzet (dit roept uiteraard de vraag op naar de grenzen van de barmhartigheid). Het is niet louter spiritueel, maar door en door aards en economisch: een ethische herijking van de zelfontplooiing en eigen vermogen als mogelijkheid-voorwaarde van barmhartigheid.

Het is een Opgenoomen verantwoordelijkheid in de tweede persoon, zich totaal toewijden aan de noden van de Ander. Je voelt je aangesproken door diens lijden ook al is naastenliefde een ´érichtingsverkeer.

40. In de hedendaagse bewerking van de parabel van de Barmhartige Samaritaan die tijden de les getoond werd, wordt ons aangeraden iedereen lief te hebben alsof ze dood zullen zijn tegen middernacht. Hoe kunnen we dit begrijpen?

Een kenmerk van barmhartigheid is dat het niet wederkerig is, je krijgt niets en je wilt niets terug krijgen voor je verrichte daden. Een persoon dat 's avonds sterft is hiervan dus een perfect voorbeeld, hij zal niets meer kunnen terug doen voor u.

Als we er van uit gaan dat iedereen tegen middernacht dood zou zijn, gaat onze emotionele aanstekelijkheid (empathie) er niet voor zorgen dat we meer in de noden gaan voorzien die het op die moment kan gebruiken. . .

41. Bespreek de grenzen van de barmhartigheid in verwijzing naar Genesis, hoofdstuk 12.

”Ookal is Sarah bang voor alles wat Abraham in Egypte dreigt te overkomen, toch mag zij volgens de midrasj zelfs voor hem, deze naaste in uitereste nood, niets afdoen aan de waardigheid waartoe zij verplicht is. Zij kan niet ten einde toe ingaan op het offer dat van haar gevraagd wordt. Ondanks alles is er toch een grens. De status van het louter slachtoffer, gegijzelde van de ander, houdt op bij het verlies van de mogelijkheid om het leed op zich te nemen. Dan is het immers niet meer mogelijk nog verantwoordelijk te zijn. Dan kan men niet meer betrokken zijn bij wat de ander overkomt, noch kan men in zichzelf nog bronnen vinden om hem te helpen.”

De vraag naar de grenzen van de barmhartigheid kunnen we zien in het verhaal van Abraham en Sarah in Egypte. De joodse traditie heeft heel wat moeite gehad met dit bijbelverhaal (*midrasjim* = interpretatieve verhalen). Wanneer botst barmhartigheid op de grenzen van de rechtvaardigheid? Wanneer is ze ver genoeg gegaan? Moet het geappelleerde ‘ik’ werkelijk afzien van al wat goed is voor zichzelf? Moet Sara aanvaarden dat een ethiek van bekommernis voor zichzelf geen enkele rol speelt? Kan een mens wel zover gaan, dat hij op zich neemt wat de ander overkomt en daarmee zichzelf ten onder brengt? Moet diegene die zichzelf aanbiedt omwille van de ander die daar in zijn nood om vraagt, alles accepteren? Dit is het dilemma waar het Bijbelverhaal van Abraham en Sara in Egypte onontkoombaar voor stelt: enerzijds appelleert de nood van de ander ons tot een onvoorwaardelijk, principieel oneindig openstaan voor en ontvangen van de ander, maar hoe ver kan dat anderzijds feitelijk gaan? Gaat dit zover dat Sara *a priori* alle risico's moet aanvaarden als zij ermee instemt zich voor te doen als de zus van Abraham?

Er zijn twee (complementaire) grenzen. Een eerste is de eigen persoonswaarde en integriteit als grens. Niemand hoeft afstand te doen van zijn/haar menselijke waardigheid – ik mag er niet mee instemmen mezelf louter als middel te behandelen en zo mezelf te vernietigen (cf. Kants categorische imperatief¹²). Theologische verwoording: niemand kan verplicht worden het beeld van God in zichzelf te vergeten. Niemand hoeft een dwangbevel te aanvaarden dat indruist tegen de ethiek van een mens tegenover zichzelf. Sara moet zichzelf niet recuseren tot middel om Abraham in leven te laten blijven.

Een tweede is de verantwoordelijkheid in de derde persoon. “De derden” is de afwezige, verwijderde anderen (verwijderd in de ruimte en in de tijd). Helemaal ingaan op het appel van één noodlijdende ander is onrecht doen aan de derden. De tragiek van de goedheid, het onvermijdelijke geweld en onrecht van de goedheid leidt tot het feit dat de verantwoordelijkheid in de tweede persoon moet begrensd worden door de verantwoordelijkheid in de derde persoon, d.w.z. door de rechtvaardigheid. Ze voelt haar ook verantwoordelijk voor het ongeborn volk dat een mooie toekomst beloofd wordt in het beloofde land.

42. Wat is de Brundtland-definitie? Welke vragen en problemen roept ze op?

Duurzame ontwikkeling is ontwikkeling die aansluit op de behoeften van het heden zonder het vermogen van toekomstige generaties om in hun eigen behoeften te voorzien in gevaar te brengen, aldus de definitie van de VN-commissie Brundtland uit 1987.

Duurzaamheid gaat over de schaarste van de hulpbronnen waarmee welvaart wordt voortgebracht, zowel nu als in de toekomst. De oppervlakte van de aarde is eindig; grondstoffen kunnen op raken; en de opnamecapaciteit van de atmosfeer en onze natuurlijke omgeving kent haar grenzen.

Bij duurzame ontwikkeling is dus sprake van een ideaal evenwicht tussen ecologische, economische en sociale belangen. Alle ontwikkelingen die op technologisch, economisch, ecologisch, politiek of sociaal vlak bijdragen aan een gezonde aarde met welvarende bewoners en goed functionerende ecosystemen zijn duurzaam.

De belangrijkste conclusie van het rapport was dat de belangrijkste mondiale milieuproblemen het gevolg waren van de armoede in het ene deel van de wereld, en de niet-duurzame consumptie en productie van het andere deel van de wereld. Het rapport riep voor het eerst op tot duurzame ontwikkeling. Dit werd gedefinieerd als: “een ontwikkeling die tegemoetkomt aan de noden van het heden, zonder de mogelijkheden van toekomstige generaties om in hun behoeften te voorzien in het gedrang te brengen”.

Problemen bij deze definitie Wie beslist wat de basisbehoeften zijn en zullen deze basisbehoeften niet kunnen veranderen in de toekomst? *Prisoners dilemma*, wie zal de derde wereld steunen, het initiatief wordt soms belemmerd omdat zij die niet deelnemen kunnen profiteren van zij die wel actie ondernemen, bijgevolg gebeurt er niets.

¹²“Handel zo, dat gij de mensheid zowel in uw eigen persoon als in de persoon van ieder ander te allen tijde tegelijk als doel en nooit slechts als middel gebruikt.”

43. Wat houdt milieugebruiksruimte in? Leg uit waarom het geen feitelijke vaststelbare kwestie is hoe groot de milieugebruiksruimte is.

Milieugebruiksruimte is een eerste operatie om te voldoen aan het stand-stillbeginsel. Milieugebruiksruimte is de mogelijkheden die natuur en milieu bieden aan de maatschappij zonder afbreuk te doen aan toekomstige gebruiksmogelijkheden. De milieugebruiksruimte (MGR) moet worden gedeeld met andere soorten, toekomstige generaties en met andere mensen binnen onze generatie (cf. de ecologische voetafdruk). Dit is problematisch omdat je de precieze impact op het milieu maar te laat vaststelt en precies meten van het impact kan al zeker niet.

44. Waarom zijn sociale problemen en milieuproblemen niet van elkaar los te zien?

Sociale ongelijkheid wegwerken zou eigenlijk veronderstellen dat iedereen hetzelfde niveau van welvaart kan verwerven. Maar als bijvoorbeeld alle Chinezen en Indiërs op dezelfde manier consumeren en dus vervuilen zoals wij in het Westen, dan is dat desastreus voor het milieu. Omgekeerd, zou het voor het bewaren van het milieu niet slecht zijn mochten de landen in het Zuiden ons niveau van consumptie niet overnemen, maar dat gaat dan weer in tegen de sociale rechtvaardigheid.

Sociale rechtvaardigheid mag niet ten koste gaan van het milieu. De kern van duurzaamheid bestaat uit verantwoordelijkheid in de tweede en derde persoon. We moeten ook nog rekening houden met ongeboren generaties.

45. Wat is het voorzorgsprincipe? Hoe kan je het linken aan het verhaal van Abraham en Sarah in Egypte? Waarom is het voorzorgsprincipe controversieel?

Vorzorgsprincipe

Als er een ingreep plaatsvindt of plaats gaat vinden waarvoor sterke aanwijzingen bestaan dat deze ernstige effecten heeft op het milieu, moeten maatregelen volgen ook al is er nog sprake van wetenschappelijke onzekerheid.

Het verhaal over Abraham en Sarah in Egypte

Het verhaal over Abraham en Sarah in Egypte leert ons dat verantwoordelijkheid in de derde persoon verantwoordelijkheid voor de toekomstige generaties impliceert. Deze verantwoordelijkheid houdt in dat ons verlangen en onze verbeelding begrensd worden door de vrees (angst). Verantwoordelijkheid is niet louter subjectief, maar is ook objectief én strekt zich uit in de toekomst. Phronèsis (prudèntia) = voorzichtigheid, bezonnenheid, voorzorgsprincipe, preventie. Zonder vrees voor de toekomstige generaties kan de totale en absolute goedheid van de één-voor-de –ander in haar eigen tegendeel omslaan, wat opnieuw een vorm van het kwade als keerzijde van het goede laat zien.

Door Sara aan de Egyptenaren voor te stellen als zijn zus, riskeert Abraham haar te beroven van de verwachting dat zij het volk ter wereld zal brengen. Hier heeft de derde, het nageslacht dat zijn naam groot zal maken, te lijden onde vraag van Abraham aan

Sara. Het wordt zelfs de vraag of het nageslacht er door haar wel ooit zal komen. Want ook voor de derden, het volk, is zij even verantwoordelijk als voor de tweede, Abraham.

Link tussen beiden

Het voorzorgsprincipe en het verhaal van Abraham en Sara in Egypte illustreren beiden de verantwoordelijkheid in de derde persoon. Als we weten, dat ons handelen negatieve gevolgen zal hebben, zien we beter af van ons oorspronkelijk plan.

Als men echter het verhaal uit een ander hoekpunt bekijkt kunnen we een andere link zien. Abraham heeft schrik dat hij gedood gaat worden, maar is dat niet zeker. Hij steekt de maatregelen niet uit ook al weet hij het niet zeker. Dit kan gelinkt worden aan het voorzorgsprincipe waarbij we conclusies trekken uit dingen waar we niet zeker over zijn.

Controversie van het voorzorgsprincipe

Je kan nooit sluitend bewijzen dat iets niet schadelijk is, waardoor het te veel zou verbieden.

46. Wat houdt het internaliseren van milieukosten in? Leg uit hoe dit kan bijdragen aan duurzaamheid.

Duurzaamheid is een fundamentele maatschappelijke opdracht en geen verkoopstunt. We willen op lange termijn de externe milieukost internaliseren. De uitstoot naar lucht, bodem en water alsook de uitputting van grondstoffen moeten mee in rekening gebracht worden bij de kost van producten. Hierdoor zullen we het productie- en consumptiepatroon aanpassen.

Dit is een eenvoudige maatregel, de overheid kan producten kunstmatig duurder maken om zo de consumenten aan te sporen om milieuvriendelijkere producten te kopen. Met het ingezamelde geld, kan ook concreet gezorgd worden dat het schadelijke aan het product gecompenseerd wordt. Het praktische probleem volgend Depoortere is dat politici vaak te weinig lang aan de macht zijn om concrete beslissingen te kunnen doen.

47. Wat is de band tussen de parabel van de Barmhartige Samaritaan en Schindler's List?

Beiden personen gaven toe aan hun alteriteitservaring. Dit stelde hun in staat om hun identiteit 'drastisch' te wijzigen en een beter mens te worden.

Het was belangrijk om openheid, gevoeligheid te ontwikkelen voor dat wat niet klopt, voor dat we niet begrijpen, de oproep, de appèl vanuit zo'n alteriteitservaring moet je opnemen.

Hierdoor worden we ethische wezen en barmhartige wezens. Het is dus net door het verschijnen van de Ander dat er een bron van geluk (*Eudaimonia*) te vinden is.

Het rode jasje in Schindler's List Het terugzien van het meisje in het rode jasje zorgt voor een radicale ommekeer in de beleving van Oskar. Hier heeft hij niet om gevraagd, als koele zakenman. Het feit dat dit hem zo hard raakt, overkomt hem. Net zoals bij de samaritaan die op zijn pad, ongevraagd een slachtoffer tegenkomt. Een alteriteitservaring stelt het eigen verhaal, eigen identiteit, in vraag. Een alteriteitservaring werkt engagerend

je kan ze niet negeren. Nog een parallel met verantwoordelijkheid: Oskar Schindler was ook bemiddeld genoeg om zoiets te doen. Dit is ook een voorwaarde voor barmhartige daden. Beiden de samaritaan als Oskar voelen zich duidelijk aangesproken door de situatie. In beide gevallen merken we ook duidelijk het eenzijdig karakter van de naastenliefde. Het redden van de joden heeft voor Oskar netto weinig belang, gezien hij zelf geen jood was en met zijn geld ook de rest van zijn leven had kunnen rentenieren.

48. Waarom werden tijdens de les fragmenten uit Schindler's List getoond? Wat hebben we geleerd uit deze fragmenten?

Het was belangrijk om openheid, gevoeligheid te ontwikkelen voor dat wat niet klopt, voor dat we niet begrijpen, de oproep, de appèl vanuit zo'n alteriteitservaring moet je opnemen.

Alteriteit staat voor andersheid, het is dus het appèl van de Ander, die zorgt voor de alteriteitservaring. We doen aan zelfontplooiing, zelfzorg om ons ten dienste te stellen van de Ander. Dat is het belang van het verschijnen van de Ander of andersheid. Hierdoor worden we ethische wezen en barmhartige wezens. Het is dus net door het verschijnen van de Ander dat er een bron van geluk (*Eudaimonia*) te vinden is.

Schindler's List Technisch komt in de film mooi in beeld hoe Oskar staart naar het meisje met het rode jasje (trouwens enigste kleur in de film). Even later herkent hij het lijkje van het meisje, aan het rode jasje. Op dat moment vertrekt zijn gezicht. Hij wordt precies op een keerpunt gedreven. Dit was niet zomaar een anonieme persoon die gestorven was, maar het meisje dat hij een aantal dagen geleden nog had gezien. Dit is wat er gebeurde in dat fragment, maar waarom werden deze fragmenten nu getoond: Ook al was Oskar de koele fabrieksbaas die van de joden als goedkope arbeidskrachten profiteerde, toch werd ook hij overvallen/tot de orde geroepen door die alteriteitservaring. Met zijn bezittingen kocht hij de SS om zoveel mogelijk joden te redden, in een fabriek die voor de gelegenheid werd opgezet (maar waar eigenlijk niets geproduceerd zou worden).

49. Naar aanleiding waarvan sprak Hannah Arendt over "de banaliteit van het kwaad"? Wat bedoelde ze hiermee? Wat is het belang hiervan voor ons vandaag?

Arendts fundamentele ervaring tijdens het proces was de enorme discrepantie tussen de banaliteit van Eichmann en de gruwel van het kwaad waarvoor hij verantwoordelijk was. Eichmann was een middelmatige, ordinaire bureaucraat (hij is een "nobody", een onbenul). Eichmann weerlegt de these van de beestachtigheid, waarbij de nazi als sadist, incarnatie van het kwaad, belichaming van de duivel, on-mens, de voltrekker van het kwaad om het kwaad, wordt aanzien. Maar hoe valt de gruwel die Eichmann georganiseerd heeft dan te verklaren? Eichmann zei het volgende tijdens zijn proces: "Een eed is een eed.", "een bewuste gespletenheid waardoor je van de ene naar de andere kon vluchten". Hij schakelde zijn geweten uit, want iedereen dacht toch: het heeft geen zin als ik

4.0.1 Wat zegt Arendt over Eichmann?

Hij volgde blind een moorddadig systeem. Hij was een bureaucraat en enkel geïnteresseerd in het zo precies mogelijk volbrengen van zijn taak binnen het geheel: "Als de treinen

reden, zat zijn werk erop.” Het probleem van Eichmann is dat hij beweerde dat hij niets uit eigen wil had gedaan, dat hij geen intenties had, maar slechts bevelen had opgevolgd. Het grootste kwaad wordt door onbenullen gepleegd door mensen zonder motief, zonder overtuigingen, verdorven harten of demonische wil – d.w.z. door mensen die weigeren een individuele persoon te zijn.

Het kwaad is het gevolg van onnadenkendheid, van de weigering een individuele persoon te zijn, de weigering om zelf na te denken, dit is de banaliteit van kwaad.

Het kwaad van Auschwitz is het gevolg door **NIET** het overtreden van de wet, maar **WEL** het volkomen gehoorzamen er aan. Het werd mogelijk omdat talloze mensen gehoorzaamden aan een geheel van objectieve regels, bureaucratische voorschriften en bevelen van bovenaf.

50. Volgens Didier Pollefeyt werd het kwaad van Auschwitz mogelijk dankzij de uitvergroting van zogenaamde 'dagelijkse ondeugden' die wij allemaal in min of meerdere mate bezitten. Wat bedoelt hij hiermee?

Het kwaad is volgens D. Pollefeyt als mogelijkheid in elk van ons aanwezig. Enkel wanneer wij dit vermogen tot kwaad in onszelf onderkennen, zullen wij het kwaad ook effectief kunnen bestrijden. Daarom is het nodig om de 'dagelijkse ondeugden' te bespreken, de fragmentatie, de ontpersoonlijking en de machtswellust.

De fragmentatie

De 'gespletenheid' of 'doubling' bij de meeste opzichters wijst ons op de absolute discontinuïteit in het innerlijke leven tussen de publieke en privé sfeer.

Dit is een kenmerk van de moderne samenleving (arbeidsdeling), we zien enkel de taak waar we zelf voor verantwoordelijk zijn en die we zo goed mogelijk proberen uit te voeren. Dit kan er makkelijk toe leiden dat niemand zich verantwoordelijk voelt.

Fragmentatie is als zodanig niet slecht, maar toch wordt het kwaad hierdoor mogelijk. Is fragmentatie dan een deculpabilisering¹³ van de dader? Nee, fragmentatie toont juist aan dat de dader weet dat wat hij doet eigenlijk verkeerd is.

Voorbeeld: Kramer kon ontroerd worden door de muziek van Shumann, maar even later kon hij de kop inslaan van een Jood. Er is ook een SS-dokter die tegelijk in zijn praktijk kon switchen van de meest gruwelijke experimenten op joden naar zijn gewone Duitse patiënten, enkel even de handen wassen . . .

De ontpersoonlijking

De transformatie van mensen tot niet-mensen is natuurlijk niet zo evident en eist een overwinning van heel wat innerlijke morele weerstand. De nazi's beschikten echter over een aantal technieken tot ontpersoonlijking waardoor de menselijkheid van de ander vergeten kon worden en het 'appèl van zijn gelaat' geneutraliseerd kon worden. Enkele technieken waren:

- Ontkleden van de slachtoffers vóór het doden.
- In de vuiligheid van hun eigen uitwerpselen te leven.

¹³een bepaalde ontsnappingswijze of 'verontschuldiging' om de oorzaak van het probleem te projecteren op iemand anders

- Ondervoeding
- Slachtoffers kregen nummers i.p.v. namen
- Nazistisch taalgebruik
- De grote hoeveelheden slachtoffers droegen bij tot de ontpersoonlijking
- De daders werden ook ontpersoonlijkt (slachtoffer). Ze wouden een goede mens blijven, ze moesten zichzelf bedriegen om het kwaad te kunnen doen.

De machtswellust

Er bestaat een ontpersoonlijking waar alleen de ander gereduceerd wordt tot een middel en ik doel blijf: de machtswellust. Het ongelukkig maken geeft mij zekerheid omtrent de efficiëntie van mijn macht. Het lijden wordt in het algemeen immers niet gewild en kan daarom gemakkelijker toegeschreven worden aan de uitgeoefende macht van de machtswellusteling.

Illustreer een element uit de cursus met behulp van de actualiteit, een voorbeeld uit je eigen leven of iets wat je onlangs gelezen hebt.